Лонг
Пастуша повість про Дафніса і Хлою

ПРОЛОГ

1. Полюючи на Лесбосі, [1] побачив я в гаю німф [2] найкраще з бачених мною видовищ: змальовану картину, історію кохання. Прегарний був і сам гай — багатодеревий, рясноцвітий, зрошений: одне джерело живило все — і квіти, і дерева. Але принадніша була картина, бо вона показувала досконалу майстерність і пригоди кохання, так що багато чужоземців прибували, прочувши про її славу, молитись німфам і подивитись на картину. Жінки-породіллі були на ній, і інші, пелюшками заклопотані; діти, кинуті напризволяще; худоба, яка їх молоком своїм живила; пастухи, що брали їх до себе; юнацькі обітниці кохання; напад морських розбійників; забіг ворогів.

2. Тим що бачив я багато ще інших, але скрізь любовних пригод, та дивувався з них, мене пойняло бажання позмагатися в зображенні з тою картиною. І після того як порадився я з тлумачником картини, [3] я склав чотири книги, присвячені Ероту, [4] німфам і Пану, [5] разом з тим і приємний дар усім людям — книги, що сцілять хворого і потішать сумного, тому, хто вже кохав, дадуть солодкі згадки, а того, хто не кохав, порадять. Бо ніхто не втік від Ерота і ніхто від нього не втече, доки існує краса і очі бачать. Нам же дай, боже, пригоди інших з розумом зобразити.

КНИГА ПЕРША

1. Є на Лесбосі велике й красиве місто Мітілена. [6] Його прорізують канали, які наповняє море в часи припливу, і оздоблюють мости з тесаного білого каменю. Можна подумати, що це острів, а не місто. На віддалі приблизно двохсот стадій від міста Мітілени був маєток заможного чоловіка, прегарне володіння: багаті на дичину гірські ліси, хлібородні степові рівнини, плодючі пагорки, повні виноградної лози, пасовища, повні худоби; і море шуміло коло берега, вкритого м’яким піском.

2. Козопас, Ламон на ім’я, пасучи в цьому маєтку, знайшов дитину, яку годувала коза. В дубовому лісі, в гущавині з тернини, яку обвив плющ, у м’якій траві лежала дитина. Часто зникала з отари коза, бо вона все бігала туди; і козеня своє кидаючи, вона залишалась коло дитини. Ламон, якому шкода покинутого козеняти, стежить за її біганням і, пішовши одного полудня за нею назирці, він бачить, як коза обережно переступає дитину, щоб не пошкодити їй копитами, і як маленятко впиває в себе щедрий струмінь молока, неначебто з матірньої груді. Сповнений здивовання, природно, підступає він ближче і знаходить там міцне й гарне хлоп’я, в пелюшках, що вказують на кращу долю, аніж бути покинутим напризволяще. Бо сорочечка на ньому пурпурова, і застіжка золота, і кинжальчик з держаком із слонової кості.

3. Спочатку знамірився він був узяти самі прикмети, не турбуючись про дитину; але потім, сповнений сорому, що навіть з козою не зрівнявся в людяності, приставив він усе, дождавшися ночі, до своєї дружини Міртали — і прикмети, і хлоп’я, і саму козу. Дружина здивувалась була, що кози приводять на світ ще й хлоп’ят, але він їй усе розповів — як він знайшов його покинутим, як він бачив, що воно козу ссало, як він не наважився покинути його на смерть. Тим що й Міртал і це здалося добрим, вони приховали те, що було з дитиною залишено, назвали дитинча своїм і доручили козі його плекати. Та щоб ім’я дитини здавалось пастушим, вони поклали звати його Дафнісом. [7]

4. Уже минуло два роки, коли одному чабанові, на ім’я Дріасу, який пас на суміжних лугах, трапилась подібна ж і дивовижна знахідка. Була печера німф, велика скеля, порожня всередині, зовні округла. Статуї самих німф були зроблені з каменю: ноги босі, руки до пліч голі, волосся розпущене хвилями на шию, пов’язка навколо стегон, усмішка коло очей; ціле зображало танок дівчат. Вхід у печеру був якраз посередині великої скелі, і вода, що ринула з джерела, утворила бігучий струмок, так що перед печерою розстилався веселий луг, чию розкішну й рясну рослинність напувала та волога. Навколо скрізь були розвішані дійниці, і флейти, і сопілки, і дудочки очеретяні — пожертви давніших пастухів.

5. У це святилище німф часто забігала вівця, яка знедавна почала доїтись; отже кілька разів гадали, що вона загинула. Щоб покарати її за це і навчити знову слухняності, Дріас, скрутивши спочатку з зеленої вітки, як із мотузки, петлю, подався до печери, щоб спіймати там вівцю. Але, наблизившись, він побачив те, чого найменше сподівався бачити, а саме, що вівця, цілком так, як це в людей ведеться, дає своє молоко дитині, і що маленятко без крику простягає до обох дійок чистий сяйний ротик; а вівця, як тільки маленятко наситилось молоком, облизувала йому язиком обличчя. Ця дитина була дівчинкою; до неї теж були покладені прикмети — пелюшки, золототканий пояс, гаптовані золотом черевички з золотими застіжками.

6. Гадаючи, що ця знахідка є безпосереднє діяння божества, і взявши з вівці приклад співчуття та любові до маленятка, він підняв його на руки, заховав прикмети в свою пастушу торбинку і помолився до німф, щоб йому пощастило їхню опіканку зростити в добрі й щасті. А коли вже був час гнати отару додому, він повернувся до своєї хати, розповів дружині своїй про те, що бачив, показав їй, що знайшов, велів їй визнати дитину за донечку і впотайки виховати її, як рідну. Напа (так звали жінку) відразу стала дитині за матір і любила її, наче боялась, що вівця перевершить її в доброзичливості, і дала їй для певності так само пастуше ім’я — Хлоя. [8]

7. Дуже швидко зростали діти, і краса їхня далеко не відповідала їх сільському життю. Уже проминуло п’ятнадцять років з народження хлопчика і на два менше — з народження дівчинки, як одної ночі Дріас і Ламон водночас бачили такий сон: їм марилось, що прийшли ті німфи з тої печери, де був струмок, і де Дріас знайшов дівчинку; і передали вони Дафніса і Хлою веселому, дивно-красивому хлопчикові, який мав крильця за спиною і носив малі стрілки з гарненьким луком. А хлопчик, снилось їм, торкнувся обох дітей одною стрілою і призначив їм пасти надалі: йому — кіз, а їй — овець.

8. Цим сновиддям обидва пастухи були дуже стурбовані — тим, що діти теж мали стати пастухами, хоч пелюшки предрекли їм щаснішу долю, через що вони ростили дітей ніжніше і вчили їх літер і всього доброго, що

було в сільському житті. Проте вірили вони, що мусять слухатись богів щодо цього, бо врятував колись дітей промисел богів. Отже, повідали вони один одному свій сон; принесли в печері німф жертву крилатому хлопчикові, що його ім’я було їм невідоме, [9] а після того послали дітей зі стадом у поле пастухами, спочатку навчивши їх усього: як треба до полудень пасти, як треба пасти, коли спека спадає; коли гнати на водопій, коли заганяти в кошари; з якою худобою вони мають вживати пастушого кийка, з якою — самого голосу. Але діти стали до діла з величезною радістю, неначе домоглися вони високої влади, і ставилися до кіз та овець з більшою любов’ю, ніж це звичайно в пастухів. Бо вона завдячувала вівці тим, що зберегла життя, а він пам’ятав, що його, покинутого, годувала коза.

9. Була весна, і всі квіти цвіли, ті — в гущавині лісовій, ті — на лугових просторах, і скільки їх є в гірських лісах. Уже було й дзижчання бджіл, і щебетання співчих пташок, і стрибки новонароджених ягнят. Ягнята стрибали в гірських лісах, на лугах дзижчали бджоли, в гущавині щебетали пташки. Що прегарна пора року все сповнювала радістю, то й обоє вони — юні, чарівні — наслідували все, що чули й бачили; чули вони спів пташок — співали й собі; бачили стрибки ягнят — стрибали й вони весело; і, бджіл наслідуючи, збирали вони квіти, якими вони то прикрашали власні груди, то, сплітаючи вінками, квітчали німф.

10. Тим що вони пасли стада одне коло одного, вони все робили спільно. І часто Дафніс гнав овець, які розбігалися одна од одної; та частенько і Хлоя зганяла зі скель надто зухвалих кіз. Інколи одне з них стерегло обидва стада, тоді як друге забавлялося грою. Їхні гри були, проте, тільки дитячі й пастуші гри. Вона сплела собі пастку для коників, зібравши для цього билинки рано-вранці. Коли вигонила стадо, і гадки не мала при цьому про своїх овець. А хлопець зрізав тоненькі очеретини, зліплював їх, просвердливши вузлики на стеблах, м’яким воском, і після того до самої ночі вчився грати. Інколи вони ділили між собою молоко й вино і з’єднували харчі, які вони брали з собою з дому. Скоріше можна було бачити нарізно овець і кіз, ніж Хлою і Дафніса.

11. Тим часом, як вони ділили між собою такі радощі, Ерот вигадав таку хитру штуку. Вовчиця, що мала вовченят, часто крала з стад сусідніх сіл, бо для живлення своїх маленят вона потребувала багато їжі. Тому селяни зійшлися вночі і зробили кілька ям в сажень завширшки і чотири сажні завглибшки. Вириту землю вони здебільшого розкидали і далеко занесли; а після того, настеливши на ями довгі сухі жердки, вони засипали їх рештою виритої землі, надавши таким чином землі попереднього вигляду, але так, щоб навіть заєць, якби він пробіг, провалив би жердки, які були слабіші, ніж соломинки, і тим виявилося б, що це була не земля, а подоба землі. Не зважаючи на те, що вони так багато ям зробили і в горах, і в долині, їм, проте, не пощастило спіймати вовчицю, тому що й облудну землю вона вчуває. Навпаки, багато кіз і овець зламало собі шию, і замалим не сам Дафніс, а трапилось це так:

12. Два розлючені козли кинулись один на одного в бійку. Через велику силу, з якою вони ринулись один проти одного, один з них зламав собі ріг і з великого болю пустився бігти з криком. Але переможець, що біг за ним слідом, не давав йому спочинку. Дафнісу досадно було за поламаний ріг, і, збентежений буйством козла, він ухопив гілку та кийок і переслідував переслідувача. Але тим що ні утікач, ні гнівний переслідувач не дивилися на те, що в них під ногами, то обоє впали в яму — спочатку козел, а потім

Дафніс. Це врятувало Дафніса, бо козел не дав йому розбитись. Плачучи ждав він, чи не прийде хто, щоб його витягти. Але Хлоя, яка все це бачила, поспішила бігцем до вовчої ями і, переконавшись, що Дафніс живий, вона покликала волопаса з сусіднього поля на допомогу. Цей прийшов і став шукати довгого мотуза, на якому Дафніс міг би, тримаючись, вилізти з ями. Але, що поблизу не було ніякого мотуза, Хлоя розв'язала свою головну пов'язку і дала її пастухові, щоб той спустив. Підступили вони близько до краю і потягли; Дафніс ухопив руками пов'язку і піднявся з ями. Бідолашного козла, який утратив обидва роги, вони теж витягли; така жорстока була помста за переможеного козла. Вони подарували його пастухові як нагороду за порятунок, щоб той його зарізав; а вдома вони хотіли сказати, коли помітять, що нема козла, що він загинув від нападу вовків. Повернувшись назад, вони оглянули свої стада і, знайшовши кіз, так само як і овець, у звичному ладі, вони сіли на стовбур зрубленого дуба, щоб подивитись, чи не поранив себе Дафніс під час падіння. Але ніде не було пошкоджень або крові, тільки волосся його та й усе тіло були в м'якій землі і піску. Отже він поклав викупатись, перш ніж Ламон і Міртала помітили б те, що з ним трапилось.

13. Прийшовши в печеру німф, де було джерело, він віддав Хлої одяг і торбинку, а сам, підійшовши до джерела, вимив собі волосся і все тіло; а волосся його було чорне й пишне, тіло засмагле від сонця; можна було подумати, що це тінь від його волосся така смаглява. Але Хлої Дафніс здався красивим; а тим що раніш він не здавався їй красивим, вона вважала купіль за причину його краси. Миючи йому спину, вона відчувала його тіло пружним і м'яким, так що крадькома сама себе кілька разів обмацувала, щоб пересвідчитись, хто з них ніжніший. Що сонце було вже на заході, вони погнали стадо до хат; а Хлої лише з того часу запало одне бажання — знов побачити, як Дафніс купається. Наступного дня, коли вони прийшли на пасовище, Дафніс, сидячи на звичному місці під дубом, дув у свою дудку і разом з тим стежив за козами, які лежали й неначе прислухались до його гри; а Хлоя, сидячи поруч нього, хоч і дивилась теж на стадо своїх овець, але частіше поглядала на Дафніса. І знов, під час його гри на дудці, він здався їй красивим, і знов вважала вона гру за причину його краси; і, подумавши, що й вона може стати красивою, вона взяла після нього дудку до рук. Так само умовила вона його знову скупатись, і дивилася на нього під час купання, і, бачачи його, торкалась до нього руками, і знову поринула в похвали, і похвала була початком кохання. Не знала вона — молоденька дівчина, яка виросла в сільській простоті, що з нею робиться, і ні від кого іншого не чула вона імени Ерота. Але нудьга стиснула їй серце, вона втратила владу над очима і часто називала ім'я Дафніса. Вона нехтувала їжею, проводила безсонні ночі, забувала про отару; вона то сміялась, то плакала, то засипала, то раптом прокидалась; обличчя її блідло, а то знов спалахувало багрецем. Навіть телиця, яку ужалить овод, не поводиться так. Одного разу, коли вона була насамоті, проказувала вона такі слова:

14. «Я напевне хвора, але що це за хвороба, я не знаю. Мені боляче, але ран я не маю; я сумую, хоч ні одна з моїх овець не загинула; я палаю, хоч сиджу в такому погожому холодку. Скільки разів дряпали мене раніш колючки, а я не плакала. Скільки бджіл мене жалили, а я їла. Але те, що тепер мені серце гризе, це гірше, ніж усе те. Красивий Дафніс, але ж і квіти красиві. Гарно звучить його дудка, алеж гарно співають і солов'ї, а мені до них байдуже. О, якби я була його дудкою, щоб він дув у мене, якби

я стала його козою, щоб він мене пас. О, люта водо, самого Дафніса ти зробила красивим, а я купалась даремно. Я вмираю, любі німфи, і навіть ви не врятуєте дівчини, яка зросла під вашим захистом. Хто після мене буде квітчати вас, хто буде викохувати бідних ягнят, хто подбає про мого балакливого коника, якого я з такими труднощами впіймала для того, щоб він мене присипляв, співаючи перед печерою? Але тепер втратила я сон через Дафніса, і даремно співає мій коник».

15. Так нудилася Хлоя, так промовляла вона, шукаючи імени Ерота. Але Доркон, той волопас, який витяг Дафніса і козла з ями, юнак, у якого зросла перша борода і який знав Ерота і на ім’я і на ділі, [10] з того самого дня відразу спалахнув коханням до Хлої. Днів чимало минуло, а жага в ньому тільки більше розгорілась, і, зневажаючи Дафніса, як хлопчика, він поклав досягти подарунками або силоміць своєї мети. Для початку приніс він обом дари — Дафнісові флейту волопаса на дев’ять дудочок, з’єднаних не воском, а міддю, а Хлої — шкурку лані, яку носять вакханки [11] і таку на вигляд, неначе вона білими фарбами розмальована. З того часу до Доркона почали ставитись як до друга, і скоро він перестав дбати про Дафніса, Хлої ж приносив день-у-день то ніжного сиру, то вінок квітів, то спіле яблуко; одного разу він приніс їй навіть народжене в лісі оленятко, і позолочений дерев’яний кубок, і маленьких лісових пташат. Але вона, не досвідчена в хитрощах кохання, хоч і раділа з подарунків, а ще більше з того, що вона могла тепер обдаровувати Дафніса. І одного разу — бо й Дафніс мав нарешті навчитись діл Ерота — постала між ним і Дорконом спірка про красу, а Хлоя була суддею; а за нагороду переможцеві призначено було поцілувати Хлою. Доркон почав так:

16. «Я, дівчино, більший, ніж Дафніс, а він козопас, я ж пасу волів і кращий від нього, наскільки цінніші корови, ніж кози. Я білий, немов молоко, і волосся моє — як літні жнива, і мати годувала мене молоком, а не тварина. Він же малий і безбородий, як жінка, і чорний, як вовк; він пасе козлів, і тому пахне погано, і такий він бідний, що й собаки не прогодує. Коли ж його, як кажуть, напувала своїм молоком коза, то нічим він від козенят не відрізняється». Отаке й подібне до цього казав Доркон, а потім Дафніс: «Мене вигодувала коза, як Зевса, [12] і хоч я пасу козлів, проте зроблю їх кращими, ніж Дорконові воли; але я не пахну козлятиною, так само, як і Пан, хоч він більше ніж наполовину козел; і в мене є досить сиру, печеного на рожні хліба і білого вина — оце і є багатство найменш заможних селян. Я безбородий, як і Діоніс; [13] темний, як і гіацинт. Але Діоніс вищий від сатирів, [14] а гіацинт кращий ніж лілії. Оцей же рудий, як лис, і бородатий, як козел, а білий, як жінка міста. І якщо ти й поцілуєш, то зустрінеш у мене уста, а в нього — щетину на підборідді. Подумай також, о дівчино, що тебе годувала вівця, а проте ти така гарна».

17. Далі вже Хлоя не витерпіла і, почасти горда з його похвали, почасти давно вже жадаючи цілувати Дафніса, вона скочила і поцілувала його, хоч не майстерно і не досвідчено, але цілком достатньо для того, щоб опекти його до самого нутра. Отже Доркон втік, з важким серцем, шукаючи інших шляхів до кохання; Дафніс же, не як поцілований, а немов укушений, в ту саму мить засумував лицем, часто здригався і не міг угамувати серце і жадав бачити Хлою, а побачивши, відразу паленів. Лише тепер з подивом помітив він, яке золоте в неї волосся, які великі і ясні в неї очі і як обличчя її справді біліше, ніж козине молоко; Дафніс немов лише тепер прозрів, а до того часу був сліпий. Тепер він, підносячи

їжу до рота, ледве куштував її і, хотячи пити, лише вмочував губи. Тепер він здебільшого мовчав, а раніше був більш говіркий, ніж цвіркуни. Колись рухливіший, ніж кози, він тепер лінивий; він перестав доглядати стада і покинув дудку, обличчя його було блідіше, ніж суха трава під час спеки; тільки перед Хлоєю він був балакучий, а залишаючись насамоті без неї, так розмовляв сам з собою:

18. «Що зробив зі мною Хлоїн поцілунок? Ніжніші від роз її уста, і губи солодші, ніж мед, а разом з тим поцілунок її гостріше жалить, ніж бджолине жало. Часто я цілував козенят, часто — маленьких щенят і оленятко, подароване Дорконом; але це був новий якийсь поцілунок. Подих спиняється в мене, серце сильніше б’ється, душа відлітає, а разом з тим я нудьгую за новим поцілунком. О жорстока перемога! Невідомий біль, якому я імени прибрати не можу! Хіба Хлоїні губи спробували отрути, перше ніж мене цілувати? Але як би вона врятувалась від смерті? Як співають солов’ї! але моя дудка мовчить. Як стрибають козлята! а я лежу тут. Як цвітуть квіти! а я не сплітаю їх у вінки. Розцвітають фіалки і гіацинти! а Дафніс в’яне. Чи не станеться, що незабаром і Доркон буде кращий, ніж я?»

19. Так тужив і сумував добрий Дафніс, бо вперше спізнав він діла і слова кохання. Але Доркон, той волопас, закоханий у Хлою, підглядівши, що Дріас по сусідству садив виноградну лозу, підступив до нього з сиром і весільними сопілками; і сир він подарував йому, бо, мовляв, дружба їх почалася ще тоді, коли Дріас сам ходив на пасовище. Після такого вступу Доркон навів розмову на Хлоїне весілля. Якби він дістав Хлою за дружину, він обіцяв, бувши багатим волопасом, численні й дорогі подарунки: ярмо волів для плуга, чотири вулики бджіл, п’ятдесят молодих яблунь, шкуру бичачу, з якої можна нарізати багато підошов, і щороку вже відлучене від корови теля. Дріас, спокушений подарунками, майже обіцяв влаштувати йому шлюб. Але спало йому на пам’ять, що дівчина варта кращої долі, і він побоявся неприємностей, що могли б виникнути, якби відкрилося Хлоїне походження; і тому він відмовив йому в шлюбі, прохав вибачення і не прийняв зазначених подарунків.

20. Утративши другу надію, а до того й добрий свій сир без наслідків віддавши, поклав Доркон узяти Хлою силоміць, як тільки він її застане саму. А підглядівши, що вони по черзі — одного дня Дафніс, а другого дівчина — женуть стадо на водопій, він вигадав пастушу хитрість. Він узяв шкуру великого вовка, якого бик одного разу, в бою за свою череду, заколов рогами, загорнувся в неї з голови до ніг, так що руки поклав у передні лапи, в задні — ноги від стегон до п’яток, а паща сховала йому голову, як шолом в озброєного вовка. Прибравши собі такого якнайзвірячішого вигляду, він подався до джерела, з якого пили кози й вівці по пасінні. Джерело било з глибини проналля і обросло навколо терниною, ожиною, низенькими кущами ялівця та будяками, так що й справжній вовк легко міг би обрати собі тут притулок. Заховавшись там, Доркон чекав, поки прийде час водопою, і був сповнений надії, що налякає Хлою своїм виглядом, а потім силоміць оволодіє нею.

21. Небагато часу проминуло, як Хлоя погнала стадо до джерела; Дафніса вона лишила зрізати ніжні паростки, щоб годувати козенят. Але собаки — сторожі кіз і овець, які проводили Хлою — вчули Доркона, який уже був ладен кинутись на дівчину, голосно загавкали і напали на нього як на вовка. Перш ніж він з переляку став на рівні ноги, вони його вже обпали з усіх боків і почали рвати шкуру. Спочатку він спокійно лишався

в кущах, бо соромився відкритись, та ще був під захистом вовчої шкури; а коли Хлоя, перелякавшись при першому погляді, покликала Дафніса на допомогу, а пси зірвали з нього вовчу шкуру і почали рвати його голе тіло, він щосили закричав і почав благати Дафніса, який уже прибіг з дівчиною, про допомогу. Дафніс і Хлоя звичним окликом угамували собак; а Доркона, покусаного в плечі і стегна, повели до джерела, обмили йому рани від собачих зубів і перев'язали їх жованою в'язовою корою. Ще недосвідчені в хитрощах кохання, вони вважали переодягнення у вовчу шкуру тільки за пастуший жарт і, не гніваючись, відпустили його, по-дружньому побалакавши з ним і провівши його трохи під руки.

22. Доркон, уникнувши такої небезпеки і, як каже прислів'я, врятований не з вовчих, а з собачих зубів, пішов гоїти свої рани; Дафнісу ж і Хлої довелося покласти чимало праці, щоб до ночі зібрати кіз і овець, бо перелякані вовчою шкурою, сполохані гавканням собак, одні з них позлізали на скелі, а другі розбіглися по долині до самого моря. Хоч і звикли вони слухатись голоса, весело прибігати на звук дудки і збиратись, коли ляскали в долоні, але на цей раз вони все це з переляку забули. І лише після того, як Дафніс і Хлоя розшукали їх по слідах, немов зайців, вони привели їх назад у кошари. Цієї ночі вони вперше заснули глибоким сном і в утомі знайшли ліки від кохання. Та ледве вернувся день, як знов вони відчули ті самі муки: вони раділи, побачившись; вони сумували, розлучившись; вони тужили і сумували за чимось і не знали, за чим вони сумують. Одне вони знали, що йому поцілунок, а їй купання вкрали спокій. Пора року ще дужче розпікала їх внутрішній жар.

23. Бо то був кінець весни, початок літа; все пашіло розквітом. Дерева були покриті овочами, рівнини — колоссям. Любо було чути сюрчання цикад; радісне мекання отар; солодким був аромат овочів. Здавалось, що спокійні струмки співали тихо, неначе саме повітря флейтою грало крізь сосни, неначе яблука, сповнені кохання, схилялися до землі, неначе сонце, закохане в красу, оголяло всіх. Дафніс, усім цим розпалений, окунався в річки, то плескався у воді, то ганявся за рибами, які грали в ній, і часто пив холодний струмок, ніби для того, щоб загасити внутрішній вогонь. Але Хлоя, подоївши овець і багатьох кіз, довго ще була занята квасінням молока; бо мухи були нестерпні і кусали та переслідували її, коли вона їх хотіла прогнати. Закінчивши роботу і вимивши обличчя, вона уквітчувалася сосновим віттям, загорталася в шкуру серни і наповняла глечик молоком або вином, щоб розділити з Дафнісом напій.

24. Опівдні вони чарували очі одне одному. Бо вона, побачивши Дафніса голого, дивувалася з цвітущої краси його тіла, і невідомий сум гриз її, коли вона бачила, які бездоганні всі його члени. А він думав, коли вона, оперезана шкурою серни і в сосновому вінку, подавала йому посуд з напоєм, що це одна з німф вийшла з печери. Потім він забирав у неї з голови соснові вітки і уквітчував ними себе самого, спочатку поцілувавши вінок; вона теж, коли він купався, загорталася в його одяг, спочатку поцілувавши його. Інколи кидались вони яблуками або прикрашали один одному голову, майстерно сплітаючи волосся; тоді вона порівнювала його кучері з листям мірти, [15] бо вони були темного кольору; а він її обличчя порівнював з яблуком, бо воно було яснобіле і червоно просвічувало. Він учив її грати на дудці; але часто він забирав дудку в неї, щоб торкнутись губами до тих відтулин, яких вона тільки но торкнулась була своїми устами. І дудка давала йому добрий привід цілувати Хлою, коли він удавав, ніби допомагає їй виправляти помилки.

25. Одного разу опівдні, коли він грав на дудці, а стада відпочивали в тіні, Хлоя непомітно задрімала. Побачивши це, Дафніс відклав дудку, ненаситним зором оглянув усю її постать, немов нічого не соромлячись, і водночас тихенько шепотів до неї: «Які очі дрімають, які уста дихають! Кращі від овочів і квітів! А проте я боюсь поцілувати, бо її поцілунок жалить мені серце і, як новий мед, зводить з глузду; та й боюсь розбудити її поцілунком. О, балакливі цикади! Гучне сюрчання не дасть їй спати, ще й козли борюкаються рогами. Ви боязкіші, ніж лиси, о вовки,— чому ви їх не вкрали!»

26. По цих словах цикада, яку переслідувала ластівка, упала Хлої на груди. Ластівка не встигла спіймати її, але в гонитві пролетіла так близько від сонної Хлої, що пером своїм черкнула їй щоку. Не знаючи, що з нею трапилось, Хлоя з голосним зойком прокинулась від дрімоти; але, побачивши ластівку над собою і Дафніса, що сміявся з її переляку, вона заспокоїлась і протерла ще сонні очі. В цю мить цикада, що сховалась на її грудях, голосно заспівала, немов той, хто шукав притулку і складає тепер подяку за свій порятунок. Хлоя знов голосно скрикнула, але Дафніс засміявся і скористався з цієї нагоди, щоб сунути руку за пазуху Хлої і витягти добру цикаду, яка і в його руці не перестала співати. Хлоя зраділа, уздрівши її, взяла її і поцілувала, а потім посадовила цокотуху знов до себе на груди.

27. Вони зраділи, почувши з лісу ніжне воркування горлиці. Хлоя побажала довідатись, про що співає горлиця, і Дафніс став її навчати, розповідаючи їй стару казку: «Була одна дівчина, як ти — така красива, такого ж віку, і пасла вона велику череду. Але вона добре знала співати, а корови дуже любили слухати її пісень, і коли вона пасла їх, ніколи не била їх батогом і не колола гострою палицею; сидячи під сосною, уквітчана сосновим віттям, вона співала про Пана та Пітіс-сосну, [16] і корови не відходили від неї. Один хлопець, що недалеко від неї теж пас корів, не менш за неї гарний і що знав співати так само добре, як і вона, почав змагатися з нею, бо голос його був мужній і юнацькою солодкістю перевершував її голос. І він завів співами вісім найкращих корів її стада, заманивши їх до себе. Дівчина сумує про втрату своїх корів і про перемогу над своїм співом і благає богів, щоб вони перетворили її в пташку, перш ніж вона повернеться до свого житла. Боги слухають її і перетворюють на цю пташку, яка любить ліс і співи так само, як та дівчина; і ще тепер вона розповідає про свою втрату у всіх своїх піснях, кличучи втрачених корів».

28. Такі радощі дарувало їм літо. Але восени, під час збору винограду, тірські пірати [17] прибули в цей край на карійському легкому судні, за допомогою якого вони хотіли сховати своє варварське походження; [18] озброєні мечами і в панцерах, вони висадились і почали грабувати й тягти все, що потрапляло їм до рук — запашне вино, зернові запаси і медові соти. Вони також угнали декілька корів із Дорконової череди. Навіть Дафніса, що блукав по берегу моря, вони потягли з собою; Хлоя ж як дівчина виганяла Дріасові вівці пізніше, тому що боялася грубих пастухів. Побачивши гарного, дужого юнака, який видався їм кращою здобиччю, ніж усе, що вони могли знайти на полях, вони більш не чіпали ні кіз, ні іншого добра, а повели його, не зважаючи на його плач і розпач і гукання на Хлою, до корабля. Швидко одв’язали вони линви, узялися за весла і поплили в море. Тим часом і Хлоя вигнала свою отару і несла з собою нову дудку в подарунок Дафнісові; але, побачивши кіз, що розбіглися в безладі, і почувши щодалі голосніше гукання Дафніса, вона більше не стала

думати про кіз, про овець, кинула далеко від себе дудку і побігла до Доркона просити в нього допомоги.

29. Але Доркон, ледве дихаючи, сходячи кров'ю від ран, що завдали йому немилосердні розбійники, втрачав уже останній подих. Побачивши Хлою, він відчув у собі іскру минулої любові і сказав: «Зараз, люба Хлоє, я умру; бо нечестиві розбійники зарізали мене, як бика, за те, що я боровся за своїх корів. Але ти мусиш урятувати Дафніса і помститися за мене, а розбійників погубити. Я привчив моїх корів слухатися звука дудки і прибігати на її поклик, хочби як далеко вони паслися. Тому йди з цією дудкою, награвай на ній ту пісню, якої я колись вивчив Дафніса, а Дафніс вивчив тебе. Все інше зробить дудка і мої корови. Я дарую тобі цю дудку, якою я на змаганні переміг чимало волопасів і чабанів; але за те поцілуй мене, поки я ще живий, а коли умру, потужи за мною. А коли побачиш іншого пастуха коло череди, згадай мене».

30. Сказавши це, Доркон поцілував її, і з цими словами та з цим поцілунком настав кінець його життю. Але Хлоя взяла дудку, приклала її до уст і подула в неї так міцно, як тільки могла. І корови чують пісню, і пізнають її, і одним стрибком кидаються, ревучи, в море. Від цього корабель дуже нахиляється на один бік, море розступається під вагою корів, корабель перекидається, і безодня поглинає його. Людей, що були на кораблі, викинуло в море, але не всі однаково могли надіятись на порятунок. Бо пірати були обвішані мечами і лускуватими панцерами, [19] на ногах у них були наколінники аж до середини ноги; [20] Дафніс же, що тільки но пас кіз у полі, був босий і напіводягнений, бо пора року стояла гаряча. Отже ті, трохи спробувавши плисти, незабаром потонули, бо тяжка зброя потягла їх на дно; а Дафніс легко звільнився від одягу; щоправда, плавання вимагало від нього деякого напруження, бо досі йому доводилося плавати тільки в річках; але згодом нужда навчила його — він доплив до корів і ухопив двох за роги і, таким чином, між двома коровами, поплив без труднощів і небезпеки, неначе керував візком. Бо корова плаває так, як ніколи не зуміє людина, і тільки водяним птахам і рибам поступиться вона в цьому. Корова ніколи не тонула б у воді, якби рогівник її ратиць не відпадав, як тільки набухне. Істину цього доводить багато місць у морі, які мають назву волового броду.

31. Таким чином, Дафніс, проти всякого сподівання, врятувався від подвійної небезпеки: рабства та корабельної катастрофи. Потрапивши на суходіл і знайшовши там Хлою, яка водночас і плакала і сміялась, він кинувся її обіймати і спитав, чому вона грала на дудці. Вона розповіла йому все: як вона прибігла до Доркона, як навчені були його корови, як він звелів їй грати на дудці і як Доркон умер; тільки про поцілунок вона нічого не сказала, бо соромилась. Тоді вони вирішили віддати всі почесті своєму добродійникові і разом з його родичами виконали похоронну відправу. Вони насипали над ним високу могилу, обсадили її овочевими деревами і принесли йому первістки від плодів своєї праці. Вони також пролили молоко на його могилу і вичавили на ній сік винограду і розбили силу-силенну дудок. До цього приєднувалось жалібне мукання корів, які тривожно бігали взад і вперед; а це, як запевняли козопаси та чабани, було ознакою тужіння їхнього за умерлим пастухом.

32. Після похорону Доркона Хлоя викупала Дафніса в джерелі німф, одвівши його до них у печеру. Собі вона теж вимила, вперше перед Дафнісом, білі, чисті в своїй сяйній красі члени, які не потребували купелі, щоб бути гарними. Потім вони зібрали квіти, які тільки можна

було знайти в цю пору року, уквітчали статуї німф і повісили на скелю дудку Доркона як жертовний подарунок. Зробивши це, вони пішли доглянути своїх кіз і овець; але ті лежали тихо, не пасучись і не мекаючи, ніби вони сумували за Дафнісом і Хлоєю, не бачачи їх. Але, як тільки знову появилися Дафніс і Хлоя, і стада вчули звичний пастуший оклик і звуки дудки, то вівці підвелися й почали пастися, а кози почали прудко стрибати, неначе раділи з порятунку свого звичного сторожа. А в серці Дафніса не було радощів: відколи він побачив Хлою голою, а раніше скриту красу — відкритою, серце його гризла немов пекуча отрута. Подих його то бурхливо виривався, неначе з остраху перед якимось переслідувачем, то спинявся, неначе він конав від утоми. Купатись у джерелі йому здавалося страшнішим, ніж у морі, і йому все ще здавалось, що життя його в руках розбійників; бо, простий сільський юнак, він ще не знав про розбій Ерота.

КНИГА ДРУГА

1. Осінь була вже в самому розпалі, і мав відбутись збір винограду; тому все в полях було заняте справою. Один готував давило, другий чистив бочки, а ще інший плів кошики; цей лагодив маленький серп, щоб зрізати грона, той заходився коло каменя, щоб вичавлювати виноградний сік, а той — коло сухого гілля, добре пооббиваного, щоб нести вночі при світлі смолоскипів виноградне сусло додому. Тому й Дафніс і Хлоя тимчасово покинули своїх овець і кіз і помагали одне одному роботою рук своїх. Він приносив грона в кошиках, сипав їх у давила, розчавлював їх і виливав вино в бочки. Вона готувала виноградарям обідати і наливала їм торішнього вина, зрізувала грона з невисоких лоз. Бо на Лесбосі виноград росте не високо, ніде не підноситься і не злазить догори по деревах, лози стеляться по землі і звішуються низько, як плющ: маленький хлопчик, що тільки випростав руки з пелюшок, може дістати ягоди.

2. А жінки, яких, за звичаєм, на свято Діоніса і народження вина запросили із сусідніх сіл на допомогу, кидали оком на Дафніса і хвалили його красу, подібну, як вони казали, до Діонісової. Одна з найсміливіших поцілувала його навіть, що збудило Дафніса, а Хлою засмутило. Люди коло давил прикидали Хлої не одне жартівливе слівце і, як сатири навколо вакханки, танцювали весело навколо неї і запевняли, що бажали б стати вівцями, щоб їх пасла така пастушка. На це й вона раділа, а Дафніс сумував. Згодом вона побажала, щоб збір винограду закінчився, щоб повернутись до звичних полів і, замість диких вигуків, почути звуки дудки і мекання своєї отари. Як минуло кілька днів, виноград був зібраний, сусло вже було в бочках і в зайвих руках не було потреби, а Дафніс і Хлоя знов погнали свої отари в поле. Сповнені радості, вони віддали почесті німфам, принісши їм на жертву від збору винограду грона, що ще висіли на лозі. Та ніколи не нехтували вони ними й попереду, а завжди, виганяючи стада, ставали навколюшки перед німфами і, повертаючись додому з пасовища, знов молилися їм і щоразу приносили їм дари — або квітку, або осінній овоч, або свіже листя, абож трохи молока. За те богині щедро нагородили їх пізніше. А тепер вони, як каже приказка, стрибали, як молоді щенята, спущені з мотузка, грали на дудці, співали і борюкалися з козлами та вівцями.

3. Коли вони так весело забавлялись, до них підійшов старик, одягнений в козлячу шкуру, в дерев'яних сандаліях, з пастушою торбою, повішеною на плече, і з дуже таки старою торбою. Він присів до них і сказав так: «Філетас, діти мої, старий Філетас мене звуть. Багато співав я цим німфам, і на честь бога Пана грав на дудці і цим майстерно тримав у покорі велику череду. До вас я прийшов, щоб розповісти вам усе, що я бачив, і все, що я чув, доповісти. Власними руками я обробив собі невеликий садок, відколи я постарівся і перестав пасти стадо. Все, що кожна пора року приносить, все це кожної пори року є в моєму садку. На весні — рози, лілії та гіацинти і обох сортів фіалки; влітку — мак і дикі груші і всі відміни яблук; тепер — виноград і фіги, гранати і зелені мірти. Вранці збираються стаї пташок в цьому садку — одні, щоб ласувати, інші, щоб співати. Бо садок мій затишний, густий, і погожа тінь у ньому, і три джерела зрошують його. Якби хто зняв паркан, то можна було б думати, що це цілий гай, а не садок».

4. «Коли я сьогодні опівдні зайшов у садок, я побачив серед гранат і мірт хлопчика, який тримав у руках гранати і мірти, а сам був білий, як молоко, русявий, як вогонь, блискучий, неначе щойно викупався. Він був голий, був один і весело зривав овочі й квіти, неначе це були його власні. В одну мить я кинувся до нього, щоб його впіймати, бо злякався, щоб він не зламав із зухвальства моїх міртових і гранатових дерев; але спритно й легко він услизнув від мене — то тікав у розові кущі, то ховався під маками, як молоденька куріпка. Мені ж важко бувало ганятись за козенятами-сисунками, я насилу бігав за молодими телятами; а це було дивне створіння, що його аж ніяк не наздогнати. Незабаром я, старий чоловік, знемігся і, спершись на свій кийок та водночас стежачи, щоб він не втік, я почав розпитувати його, від яких він сусідів і як він наважився спустошувати чужий сад. Але він нічого не відповідав: він навіть підійшов ближче до мене, ніжно усміхнувся і почав кидати в мене мірти, і хто-зна як зробив так, що я більше не міг гніватись. Тоді я попрохав його прийти до мене в обійми і нічого не боятись і поклявся йому міртами знову відпустити його, додавши ще яблук і гранат, і дозволити йому ламати кущі і рвати квіти, якщо я одержу від нього один єдиний поцілунок».

5. «На це він дзвінко розсміявся і почав говорити до мене таким голосом, якого я ніколи не чув ні від ластівки, ні від солов'я, ні від лебедя, коли він такий старий стає, як я: «Мені не бридко цілувати тебе, Філетас, бо я маю більше бажання цілуватись, ніж ти бажаєш знову стати молодим. Але пригадай, чи пристойна твоїй старості така приємність. Бо твоя старість не завадить тобі після одного єдиного поцілунку знову і знову переслідувати мене. Але мене не дожене ні яструб, ні орел, ні інший птах, нехай він буде бистріший, ніж ті. А я не хлопчик, хоч тобі й видаюсь хлопчиком: я старіший, ніж Кронос [21] і ніж самий час. Я знав тебе тоді вже, коли ти ще юнаком був, пас у тій долині бродячу череду; я був близько від тебе, коли ти під отими буками грав на пастушій дудці, бо ти кохав Амаріллiду. Але ти не бачив мене, хоч я стояв близько коло тієї дівчини. Потім я віддав її тобі, і тепер ти вже маєш дітей, працьовитих пастухів і хліборобів. Тепер я оберігаю Дафніса і Хлою; і кожного разу, коли ранками з'єдную їх, приходжу я до твого саду, розважаюсь квітами й кущами і часом купаюсь у цих джерелах. Тому ці квіти й кущі такі гарні, що їх напувають води, в яких я купаюсь. Ну, подивись, чи хоч один із твоїх кущів поламаний, чи хоч один осінній овоч зірваний, чи розтоптано

коріння хоч одної квітки, чи забруднений хоч один струмінь? І радій, що серед людей один лише ти бачив хлопчика у твоїй старості».

6. «По цих словах він звився, неначе соловейко, на міртове дерево і, з вітки на вітку плигаючи, між листям дістався він самої верхівки. Я помітив крильця за його плечима і між крильцями і плечима гарний сагайдак; і відразу я все це, і його самого, перестав бачити. Якщо я не даремно дожив до сивого волосся, і старість моя не здитинила мій розум, то ви, діти, Ероту присвячені, і Ерот дбає про вас».

7. Дафніс і Хлоя надзвичайно звеселились цим оповіданням, яке здалося їм скоріше казкою, ніж справжньою подією, і вони спитали, хто це Ерот, чи це хлопчик, чи пташка, і в чому полягає його міць. Тому Філетас почав знову: «Діти, цей Ерот — бог, юний і прекрасний і крилатий. Тому звеселяє його юність, тому він шукає краси і окриляє душі. А міць його більша, ніж міць самого Зевса. Він панує над стихіями; він панує над зорями; він панує над іншими богами, більше ніж ви над вашими козами й вівцями. Всі квіти — Еротові дари; ці рослини — його створіння; і річки течуть, і вітри віють через нього. Я сам бачив бика, розпаленого любов'ю, і, немов оводом ужалений, ревів він; і козла, який палав хіттю до кози і скрізь слідкував за нею. І сам я був молодий і любив Амаріллиду, і не думав я про їжу, і забував про питтям, і не спочивав навіть у дрімоті. Душа моя боліла, серце в мене билось і тіло трепетало. Я кричав, неначе мене катували; я мовчав, як мертвий; я кидався в струмені, неначе мене палив вогонь. Я благав допомоги в Пана, бо й він кохав колись Пітіс; я складав хвалу Ехо-луні, [22] бо вона повторювала за мною ім'я Амарілліди. Я розбив свої дудки, бо вони мені збирали тільки череду і не приваблювали Амаріллиду. Бо проти Ерота ні ліків, ні напоїв, ні їжі, ні чарівних замов, нічого, крім поцілунків і обіймів і крім того, щоб лежати голими вкупі».

8. Коли Філетас після цих повчань покидав їх, вони вгостили його сирами та козеням, в якого вже ріжки проростали. Лишившись насамоті і нині вперше почувши ім'я Ерота, вони відчули біль у душі; і ввечері, вернувшись до свого житла, вони порівняли те, що чули від Філетаса, з власними своїми почуттями. «Закоханим так боляче, і нам теж ; так само не дбають вони ні про що, і ми теж давно вже не дбаємо ні про що. Вони не можуть спати; так само і нам тепер. Вони відчувають вогонь, що спалює їх, і в нас теж палає, вогонь. Вони сумують одне за одним — саме тому бажаємо й ми, щоб день швидше повернувся. Це все схоже на кохання, і ми кохаємось, не знаючи, чи це кохання, чи ми коханці. Але чому ж ми журимось? Чому шукаємо одне одного? Філетас правду казав. Той хлопчик у садку одного разу з'явився уві сні нашим батькам і наказав нам пасти стада. Як спромігся б хтось його впіймати? Він маленький і втече. І як міг би хтонебудь від нього втекти? Він має крила і наздожене його. У німф слід би нам шукати захисту й допомоги. Але Філетасу, коли він любив Амариллиду, Пан не допоміг. Отже ми мусимо шукати засобів, яких він нас учив — поцілунків і обіймів і, знявши одіж, лежати долі. Правда, нам страшно; але ми мусимо перетерпіти, як це робив і Філетас».

9. Такі думки спадали кожному вночі. І коли вони вдень після того виганяли стадо на пасовище, вони цілувались, як тільки побачились,— а цього раніш ніколи не робили,— і обіймали одне одного. Але третього засобу — голими лежати поруч — вони не зважувались спробувати; бо це було б надто відважно не тільки для дівчини, а й для молодого козопаса. Тоді настала знову безсонна ніч, а з нею — спогади про те, що було, і

незадоволення з того, що вони облишили. «Ми цілувались, і це нічого не зарадило. Ми обіймались, і це нам майже не допомогло. Отже єдиний засіб проти кохання — це лягти вкупі. Спробуймо й це. Напевне, це вплине краще, ніж поцілунок».

10. Після таких думок, звичайно, і вві сні вони бачили кохання, поцілунки й обійми, і те, чого наяву вони не робили, вони робили вві сні — лежали голі поруч. Сповнені натхнення відтоді, прокидалися вони вдосвіта і, поспішаючи, виганяли стада на берег, бо гнала їх жадоба поцілунків, і, тільки побачивши одне одного, бігли вони назустріч, усміхаючись. Так поцілунки скоро відступали місце обіймам; але третій засіб все ще не вживався, бо Дафніс так само не наважувався висловити це, як Хлоя не наважувалась зробити початок, аж поки випадок не привів їх до цього.

11. Близько одне біля одного сиділи вони на стовбурі дуба і поринали в захоплення від поцілунків, без міри віддаючись блаженству; вони обвивали руками одне одного, і тіло до тіла притискували в обіймах. Коли Дафніс сильніше притиснув до себе свою Хлою, вона трохи схилилась набік, і він упав поруч неї, слідкуючи губами за її поцілунком; і пригадавши в цьому те, що вони бачили вві сні, вони довгий час покоїлись так, неначе зв’язані. Але, не знаючи, що має бути далі, і вважаючи це за вершину любовної насолоди, вони більшу частину дня провели в даремних обіймах і, гніваючись на ніч, погнали ввечері стадо додому. Можливо, вони догадалися б про належне, якби не такий жахливий випадок, що всю їх округу кинув в острах.

12. Багаті молоді метімнійці, [23] які бажали провести час збору винограду в розвагах не вдома, спорядили легкий корабель, взяли своїх рабів на весла і поплили вздовж мітіленських маєтків, що лежали на березі моря. Бо берег цей — багатий на затишні пристані і пишно оздоблений сільськими житлами. Скрізь можна знайти купальні, сади і гаї — почасти дари природи, почасти діла людського вміння; все вабить до себе. Пливучи вздовж берега і пристаючи то тут, то там, вони задовольнялися різноманітними розвагами, не роблячи нікому найменшого лиха. Одного разу вони ловили з надморської кручі на гачки, прив’язані тоненькою ниткою до довгої очеретини, рибу серед підводних скель; другого разу полювали з собаками і з сітками на зайців, яких сполохав гомін у виноградниках. Інколи цікавились вони ловами птахів і ловили диких гусей, качок та дрохов у тенета. Ці розваги, таким чином, давали їм водночас багато накриті столи. Якщо вони потребували ще чогонебудь, крім того, то брали в жителів країни, яким охоче платили найвищу ціну. Але їм не треба було нічого, крім хліба, вина й притулку; бо вже був кінець осені, і небезпечно здавалось залишатись на ніч у відкритому морі. Тому, боячись бурних ночей, вони витягали корабель на берег.

13. Один із селян, якому треба було мотуза, щоб витягти вгору камінь, якими гнітили розчавлений виноград,— бо старий його мотуз порвався,— непомітно прийшов до моря, дістався до корабля, якого ніхто не охороняв, розв’язав мотуз, поніс додому і вжив на те, що йому треба було. Другого ранку метімнійські юнаки почали шукати мотуза, а що ніхто не хотів признатись у крадіжці, то вони поплили геть, кинувши декілька докірливих слів своїм господарям. Відпливши на тридцять стадій [24] далі, вони пристали до краю, де жили Дафніс і Хлоя, бо рівнина видалась їм зручною для полювання на зайців. Але тепер у них не було мотуза,

годящого для якоря; тому вони звили довгі зелені вербові віти і прив’язали цим корму корабля до берега. Зразу після того вони випустили собак на ті місця, які здавалися їм багатими на дичину, і розставили тенета. Собаки, що з гучним гавканням бігали довкола, розполохали кіз; кози ж покинули гірські схили і побігли ближче до берега. Але, не знайшовши на береговому піску ніякого покорму, найвідважніші з них побігли до корабля і погризли зелені віти, якими, корабель був прив’язаний.

14. Море тихо хвилювалося під подувом вітру, що віяв з гір. Течія надто швидко підхопила відв’язаний корабель і погнала його у відкрите море. Тільки побачили це метімнійці, як дехто з них побіг до моря, а інші зібрали собак; усі вони зняли голосний лемент, так що всі жителі околишніх маєтків почули це і прибігли. Але це не допомогло, бо вітер подужчав, і течія понесла з нестримною швидкістю корабель далі в море. Метімнійці, які втратили через це чимало добра, шукали сторожа кіз і, знайшовши Дафніса, почали його бити і зірвали з нього одяг. Один із них навіть приніс собачу шворку і скрутив йому руки за спину, щоб зв’язати їх. Але він кричав під їх ударами і гукав до селян про допомогу і, перш за все, прохав захисту в Ламона і Дріаса. Ці останні, двоє міцних дідів, з огрубілими від сільської роботи кулаками, стали на захист і вимагали справедливого розгляду події.

15. Всі інші були цієї самої думки і обрали волопаса Філетаса на суддю, бо він був найстаріший з присутніх і славився серед селян своєю надзвичайною справедливістю. Спочатку метімнійці виклали перед волопасом у коротких і певних словах свою скаргу: «Ми прибули в ці краї полювати. Прив’язавши корабель зеленими вітами верби, ми залишили його на березі, а самі з собаками погналися за дичиною. Тим часом кози цього хлопця прибігли до моря, погризли лозовий мотуз і відпустили корабель. Ти сам бачив його на хвилях. Як ти гадаєш — яким добром він наповнений? Скільки вборів загинуло в нас! Скільки собачої збруї! Скільки срібла! Всі ці ниви міг би скупити той, хто володів би цими скарбами. Замість них, ми хочемо взяти цього хлопця, який показав себе поганим козопасом, бо, неначе моряк, він пасе своїх кіз біля моря».

16. Так вели метімнійці свою скаргу. Але Дафніс, хоч і як боляче йому було від ударів, забув усе, побачивши Хлою серед присутніх, і говорив він так: «Я добре вмію пасти моїх кіз; ніколи ще ніхто з моїх земляків не закинув мені, що одна з моїх кіз пошкодила його сад або зламала молоду виноградну лозу. Але це погані ловці і мають погано вихованих собак, які, шалено бігаючи й безладно гавкаючи, розігнали моїх кіз з гір і з долини аж до моря, переслідуючи їх, як вовки. Але кози обгризли лозовий мотуз? Звичайно, бо на береговому піску вони не знайшли ні трави, ні перстачу, ні чебрецю. Але корабель пропав через вітер і хвилі? Це провина бурі, а не кіз. Але там були вбрання і срібло? А хто ж розумний дасть себе запевнити, що корабель, повний такого добра, можна прив’язувати вербовою лозою?»

17. При цьому плакав Дафніс і викликав співчуття у всіх селян, так що Філетас, суддя, поклявся Паном і німфами, що Дафніс нічого не винний, так само як і його кози, а винні море й вітер, підлеглі іншим суддям. Але метімнійців Філетас не переконав, скільки слів він не тратив. Сповнені люті, вони тягли з собою Дафніса й хотіли його зв’язати. Але тепер розгнівані селяни напали на них, неначе зграя шпаків чи сорок, і незабаром вирвали з їх рук Дафніса, який і сам сміливо бився. Вони

лупцювали палицями так ретельно, що незабаром метімнійці кинулись тікати, і вони не відпустили їх доти, поки не досягли меж своїх володінь.

18. Поки селяни переслідували метімнійців, Хлоя спокійненько одвела Дафніса до німф; вимила йому обличчя, що було заюшене кров'ю від удару в ніс, і дістала для нього з своєї пастушої торби шматок хліба з окрайчиком сиру. Підкріпивши його, вона дала йому медово-солодкий поцілунок своїх ніжних уст.

19. У таку, отже, небезпеку потрапив тоді Дафніс, але цим справа ще не закінчилась. Бо як тільки метімнійці дісталися до своїх, пішки замість їхати морем, пораненими замість веселунів, то вони скликали збори громадян і, шукаючи оборони, благали помсти, але правду вони зовсім затаїли, щоб з них, до цього ж, не сміялися за те, що вони потерпіли від пастухів таку велику ганьбу. Тому вони в усьому обвинуватили мітіленців, що вони, мовляв, як на війні, пограбували їх корабель і сплюндрували всі їхні скарби. Метімнійці, побачивши рани, повірили їм і вважали за потрібне помститись за цих юнаків, які походили з найблагородніших родин; тому ухвалили вони, не оголошуючи війни, напасти на мітіленців і наказали воєводі спорядити десять кораблів, щоб спустошити мітіленський берег, бо, вважаючи на те, що наближалась зима, нерозумно було спускати в море більшу флотилію.

20. Уже на другий день воєвода з вояками, які одночас були й за гребців, вийшов у море, прямуючи до прибережних маєтків мітіленців. Він розграбував багато стад, багато хліба й вина, тому що жнива тількищо закінчились, і захопив у полон чимало людей, які були зайняті в полі. Вони приплили і в ту округу, де жили Дафніс і Хлоя, несподівано пристали до берега і тягли всяку здобич, яка тільки траплялася їм по дорозі. Дафніс саме відлучився від своєї отари, бо пішов у ліс зрізати зелені гілля, щоб запасти на зиму покорму для своїх козенят; а побачивши з височини напад, він сховався в дуплі сухого береста. Хлоя тим часом була коло стад і, переслідувана метімнійцями, побігла, шукаючи притулку, до німф і благала, іменем цих богинь, помилувати і отару, і її саму. Але все даремно, бо метімнійці, чимало глузуючи з тих статуй, зайняли отару і потягли з собою й Хлою, немов козеня або ягнятко, б'ючи її лозинами.

21. Наповнивши кораблі багатою здобиччю, вони поклали далі не плисти; тому вони зібралися плисти додому, бо однаково боялись і ворогів і бур. Так поплили вони назад, знемагаючи від веслування, бо не було вітру. Коли все заспокоїлось, і Дафніс прибіг у долину, де вони завжди пасли, і не побачив ні кіз, ні овець, ні Хлої, а знайшов все спустошеним, а дудку, якою Хлоя часто розважалась, розбитою,— він, голосно плачучи і жалісно тужачи, почав бігати то до бука, де вони звичайно сиділи, то до моря, щоб побачити Хлою, то до німф, куди вона втекла, коли за нею гналися. Там він кинувся додолу і лаяв німф за те, що вони зрадили її:

22. «У вас украли Хлою, а ви спокійно дивилися на це? Украли її, ту, яка звивала вінки для вас, яка віддавала вам перше молоко, яка подарувала вам оцю дудку. Ніколи вовк не потяг у мене і єдиного козеняти, а тепер вороги зайняли ціле стадо, а до того ще й пастушку, подругу мою. І кіз вони обдирають і овець ріжуть! А Хлоя буде відтепер жити в місті! Як мені повернутись до мого батька, до моєї матері, без моїх кіз, без Хлої — неначе той, хто забув свій обов'язок? бо ось нема, що мені пасти. Ось я лежу, і ось тут я хочу дожидатись або смерті, або другого нападу. Чи й ти, Хлоє, тужиш? Чи згадуєш ти ці пасовища, і німф, і мене? А чи потішають тебе вівці й кози, піймані разом з тобою?»

23. Поки він так бідкався, під час сліз і скарг поняв його глибокий сон, і до нього підступили три німфи, високі й гарні жінки, напівголі, невзуті, з розвіяним волоссям, схожі на свої статуї. І спочатку начебто виявляли вони співчуття до Дафніса, а потім почала старша умовляти його, втішаючи: «Не нарікай на нас, Дафніс: Хлоя нам більше до серця припала, ніж самому тобі. Адже ми тоді, як вона ще була ніжною дитиною, змилосердились над нею і зберегли їй життя, коли її покинули в цій печері. Вона нічого не має спільного з нивами й стадами Ламона. Ще й тепер ми піклуємось про неї, так що вона не буде одвезена до Метімни, щоб у рабстві служити, і не належатиме до воєнної здобичі. А того Пана, що стоїть там під сосною і що йому ви ніколи жодного разу не вклонилися навіть віночком із квітів, ми просили допомогти разом з нами Хлої, бо він більше, ніж ми, звик до воєнної справи і часто кидав сільський супокій і воював на війні. І він вирушить злим ворогом для метімнійців. Тому не тужи, а вставай і покажися Ламону й Мірталі, що також упали додолу, гадаючи, що й ти став частиною здобичі. Бо Хлоя завтра повернеться тобі разом із козами й вівцями, і ви знову вкупі будете пасти і вкупі грати на дудці, а далі Ерот подбає за вас».

24. Коли побачив і почув це Дафніс, він прокинувся, скочив і, плачучи з радості й туги, став навколюшки перед статуями німф і обіцяв їм, як тільки Хлоя врятується, принести в жертву найкращу козу. Потім побіг він до сосни, під якою стояло зображення Пана, козлоногого, рогатого, з дудкою в одній руці, а другою рукою він тримав козла, що стрибає; і перед Паном так само впав на коліна Дафніс і благав за Хлою і обіцяв йому зарізати козла. І нарешті, на заході сонця, він ледве припинив свої сльози й молитви, зібрав віття, що нарізав, і повернувся до своєї домівки. Там він потішив Ламона і його сім’ю, сповнив їх новими надіями й веселістю, а потім, поївши трохи, поспішив відпочити, хоч плакати не перестав; бо жадав ще раз уві сні побачити німф і хотів, щоб день, який мав йому повернути Хлою, швидко настав. З усіх ночей ця йому здавалась найдовшою. А на протязі цієї ночі трапилось таке:

25. Воєвода метімнійців хотів, одпливши приблизно на десять стадій, дати відпочинок своїм утомленим від нападу воякам. Досягши схилу гори, яка виступала в море й вигиналась півмісяцем і, таким чином, утворювала бухту, затишнішу, ніж усі гавані, воєвода залишив кораблі на якорі у відкритому морі, щоб селяни не могли напасти на них із суходолу; потім він дозволив метімнійцям взятись до мирних розваг. Маючи від свого грабунку силу всяких речей, вони пили, жартували і немов святкували перемогу. Але як тільки день почав спадати і веселощі з початком ночі припинились,— раптом вся земля неначе засвітилась полум’ям, і чути було гомін, як від весел, неначе надходила велика флотилія. Той кричав, щоб воєвода озброївся, той гукав іншого, тут один неначе падав поранений і лежав долі, мертвий на вигляд. Можна було подумати, що це нічний бій, без наявності ворогів.

26. Якщо ця ніч уже була для них страшною, то наступний день був багато жахливіший за ніч. Козли з отари Дафніса і кози мали рясний плющ із гронами на рогах; Хлоїні барани й вівці вили, як вовки, а сама вона була увінчана сосновими вітками. На морі теж творилися дивні події. Бо якорі, які мали бути витягнені на кораблі, застрягли в дні моря; а коли метімнійці бралися за весла, вони переламалися; і дельфіни, які вискакували з моря, били кораблі хвостами й розхитували скріпи. Було навіть чути зі скелі під горою звук дудки, але він не звеселяв, як завжди, а

лякав тих, хто чув його, немов воєнна труба. Це сповнило їх жахом, і вони бігли по зброю, і криком сповіщали про ворогів, яких вони не бачили, і бажали, щоб ніч швидше знов повернулась, неначе, поки буде ночі, доти буде й миру. Всім досвідченим стало зрозуміло, то ці явища та звуки насилає Пан, що з якоїсь причини гнівається на моряків. Але вони не могли відкрити причини, бож вони не пограбували жодного Панового святилища; нарешті їхньому воєводі, який опівдні заснув,— звичайно, не без божественного втручання,— явився сам Пан і сказав так:

27. «О ви, найнечестивіші й найбезбожніші з усіх смертних, як могли ви, повні буйного зухвальства, відважитись на ці вчинки? З війною пройшли ви оселі, що мені любі; зайняли стада корів і овець і кіз, чий захист довірений був мені; відірвали від вівтаря дівчину, чиє ім’я хоче обезсмертити Ерот; і ні присутності німф, ні мене, Пана, ви не страхались. Тому вам не бачити більше Метімни, поки кораблі ваші несуть цю здобич, і не втекти від цієї дудки, яка сповнює вас жахом. Я потоплю вас хвилями, рибам на пожертя віддам я вас, коли ти не віддаси німфам якомога скоріше Хлою і кіз і овець. Устань же і відпусти дівчину на суходіл з усім, що я тобі звелів. Я сам покажу кораблям твоїм путь, а дівчині — напрямок».

28. Бріаксіс — так звали воєводу — сповнений остраху, скочив з ліжка і, покликавши до себе водіїв кораблів, наказав якнайскорше знайти серед полонених Хлою. Її досить скоро знайшли і привели перед лице воєводи; бо вона сиділа, увінчана сосновими вітами. Бачивши й уві сні цю ознаку, що надана була її постаті, він повіз її на власному головному кораблі до берега; і тільки ступила вона на берег, як зі скелі знову почувся звук дудки, але вже не воєнний і грізний, а сільський, неначе ним виганяли на пашу отари овець. І вівці збігли з корабля по східцях, не ковзаючись на своїх ратицях, а ще сміливіше збігли кози, бо звикли вони лазити по скелях.

29. Всі вони стали круг Хлої, як для хороводу, стрибаючи і мекаючи і неначе радіючи. Кози ж інших пастухів, і вівці, і череди залишились, де були, в середині корабля, неначе звук дудки не їх кликав. Поки всі дивувалися з цього чуда і віддавали хвалу Пану, і на суші і на морі відбулися ще дивніші події. Перш ніж метімнійці підняли якорі, як кораблі їх поплили геть, і дельфін, [25] який піднявся з води, показував чільному кораблеві дорогу, — кіз і овець провадив найніжніший звук дудки, і ніхто не бачив того, хто грав; так що вівці й кози, ідучи все вперед, разом з тим радіючи зі співу, паслися.

30. Майже минув час другої паші, і Дафніс, який з високої гори побачив стада і Хлою, побіг з голосним вигуком: «О ви, німфи і Пан!» — вниз у долину, обняв Хлою і, мов неживий, опустився до її ніг. Через силу дійшов він до знайомого бука, коли від Хлоїних гарячих поцілунків і обіймів він знов прийшов до пам’яті і, сівши на стовбур, почав він розпитувати її, як утекла вона від стількох ворогів. А вона розповіла йому все — про плющ, про виття овець, про соснові вінки, які виросли вкруг її голови, про вогонь на суші, про гомін на морі, про подвійний звук дудки — воєнний і мирний, про жахливу ніч і про те, як музика показала їй незнану дорогу. Тепер Дафніс зрозумів сон з німфами та Панову допомогу і розповів усе, що бачив, усе, що чув, і про те, як він, чекаючи смерті, був німфами збережений для життя. Потім він послав її покликати Ламона і Дріаса з родичами і принести все потрібне для жертви. А тим часом узяв він найкращу з своїх кіз, увінчав її плющем,— так, як вони явились ворогам,—

полив молока на її роги і зарізав її німфам на жертву; далі почепив її, обідрав і присвятив їм шкуру.

31. Тим часом прийшла Хлоя з родичами, а Дафніс розпалив вогонь і зварив частину м’яса, а другу частину спік; і перші шматки присвятив він німфам і злив їм кубок виноградного соку; а потім, зробивши ложа із зеленого листя, він звеселявся їжею, питвом і жартом, поглядаючи водночас на стада, щоб, бува, не напав на них вовк і не вчинив лиха. Вони співали також добре знаних пісень про німф, складених давніми пастухами. А коли настала ніч, вони лягли спати там, де були, на волі; а другого дня згадали про Пана і повели йому козла, увінчаного сосновими вітами, до тієї сосни і, зливши вино і уславивши бога, зарізали того козла, повісили і зняли з нього шкуру. А спікши і зваривши м’ясо, поклали його поблизу на зелень лугу. Шкуру ж вони прикріпили рогами цього ж таки козла до сосни, близько до статуї бога, присвятивши пастушому богу пастушу жертву. А ще принесли в жертву вони йому м’яса і злили найбільший кубок вина. Хлоя співала, а Дафніс грав на дудці.

32. Після того вони полягали, щоб бенкетувати, [26] і випадково приєднався до них Філетас-волопас, який приніс Пану кілька вінків і виноградних грон, ще з листям і лозами. Його супроводив наймолодший з його синів — Тітір, хлопчик білокудрий і синьоокий, хлопчик біленький і відважний; він легко плигав довкола, підстрибуючи, як козеня. Всі підвелися з своїх місць, щоб уквітчати Пана, і, повісивши грона на гілля сосни, запросили Філетаса сісти з ними пити. Старі, які бадьоро пили за здоров’я один одного, безперестанку балакали, розповідаючи, як пасли вони колись замолоду, і як вони втікали від численних нападів розбишацьких. Один похвалявся, що убив вовка, другий — що сам лише Пан переможе його в грі на дудці. Це був саме Філетас, що цим похвалявся.

33. Але Дафніс і Хлоя почали ретельно просити показати їм свою вмілість і пограти на дудці на святі бога, який звеселяється дудкою. Філетас обіцяв їм, хоч і посилався на те, що від старості в нього короткий подих, і взяв Дафнісову дудку. Але вона була надто малою для його великої майстерності, бо зроблена була для уст хлопця. Тому він послав Тітіра по свою власну дудку, бо житло його було лише за десять стадій відтіля. Хлопчик скинув свій плащ і голий побіг, як оленя. Ламон же обіцяв їм розповісти казку про Сірінгу-дудку [27] — казку, яку колись проспівав йому один сіцілійський козопас, [28] узявши в нагороду козла й дудку:

34. «Сірінга-дудка, цей музичний прилад, була колись не річчю, а дівчиною, гарною, з ніжним голосом. Вона пасла кіз, грала з німфами і співала так, як тепер. Пан, який бачив її, коли вона пасла і грала і співала, хотів її схилити до своїх бажань, і обіцяв, що всі її кози приведуть двійні. Але вона сміялася з його любові і сказала, що не хоче такого коханця, який не є ні козел, ні ціла людина. Пан почав переслідувати її силою; Сірінга втекла від Пана й від його сили. Тікаючи, знеможена, вона сховалась в очереті, зникла в нетечі. Сповнений люті Пан зрізав усі очеретини, але, не знайшов дівчини і згадуючи про її долю, він вигадав цей прилад і з’єднав нерівні стеблини воском, бо й у них було нерівне кохання; і та, що була колись прекрасною дівчиною, тепер яснозвучна дудка».

35. Не встиг Ламон закінчити оповідання, не встиг Філетас закінчити похвал, говорячи, що оповідання Ламона звучить ніжніше за пісні, як

знову прибіг Тітір і передав батькові дудку — могутній прилад з могутніми цівками, а в тих місцях, де звичайно скріплюють воском, ця дудка була скріплена міддю. Можна було подумати, що це та перша дудка, яку зробив Пан. Коли Філетас підвівся і сів прямо, він спочатку спробував, чи добре проходить повітря в цівки, а потім, переконавшись, що нічого не заважає подихові, він подув із силою та юнацьким запалом. Можна було подумати, що грають разом декілька дудок: так міцно звучала його гра. Потім він поступінно зменшив силу, з якою дув, і спів став ніжніший, а щоб розгорнути на всю величінь своє мистецтво, він заграв так, як має грати волопас, потім так, як пасує отарі кіз, потім, як це люблять вівці,— ніжно для овець, голосно для волів, дзвінко для кіз. Всі дудки разом наслідувала ця єдина дудка.

36. У той час слухачі спокійно лежали і забавлялися грою. Але Дріас устав, попрохав, щоб йому заграли вакхічну пісню і почав танцювати танок виноградарів. То зображав він того, хто збирає грона, то того, хто несе повні кошики, то того, хто топче ягоди, наповняє бочки, п’є виноградне сусло. Все це танцював Дріас так зграбно й так виразно, що ніби видно було і ягоди, і давила, і бочки, і ніби справді пив Дріас.

37. Після того, як цей третій дід показав свою майстерність у танках, від поцілував Хлою і Дафніса. Ці відразу встали і протанцювали Ламонову казку. Дафніс зображав Пана, Хлоя — Сірінгу. Він красномовно благав; вона сміялася зневажливо. Він переслідував її і біг при цьому на кінчиках пальців, вдаючи копита; вона зображала дівчину, знесилену втечею. Нарешті, Хлоя сховалася в лісі, замість очерету, а Дафніс узяв велику дудку у Філетаса, заграв сумної пісні, немов коханець, потім ніжної, неначе хотів її зворушити, потім привабливої, неначе шукав її. Прослухавши це, Філетас, повний здивування, скочив, поцілував його і після цього подарував йому дудку і побажав Дафнісові колись залишити її такому ж гідному спадкоємцеві. Дафніс повісив тепер власну маленьку дудку на жертву Панові і, поцілувавши свою Хлою, неначе вона повернулась йому після справжньої втечі, погнав додому стадо, граючи на дудці.

38. Настала ніч, і Хлоя теж погнала свою отару додому, збираючи її докупи звуком дудки. Кози бігли поруч овець, так що Дафніс міг іти поруч із Хлоєю. Так раділи вони одне з одного до ночі і умовились наступного ранку що раніше вигнати свої стада. Ледве зайнявся новий день, а вже вони були на пасовищі; спочатку привітали вони німф, після них — Пана, що під його сосною вони полягали і грали на дудці, потім вони цілувались і лежали поряд, обнявшись. Але не пішовши далі цього, вони знову встали. Не забули вони поїсти і пили вино, змішане з молоком.

39. Через усе це вони дедалі палкіше й сміливіше сперечалися про своє кохання і скоро підкріпили клятвою свій союз. Дафніс поклявся Паном, підступивши до сосни, що не хоче ніколи жодного дня жити сам без Хлої; а Хлоя поклялася німфами, ввійшовши до їх печери, що хоче одного життя і одної смерті з Дафнісом. Дівоча простота Хлої доходила до того, що вона, як тільки вийшла з печери, вимагала від нього ще другої клятви, сказавши: «О, Дафніс, Пан — пожадливий і зрадливий бог. Він любив Пітіс, любив і Сірінгу. Він не пропускає нагоди погнатися за дріадами [29] і завжди завдає турботи німфам — заступницям стад. Він легковажно ставиться до клятв, отже він не суворо поставиться й до тебе, хоч би ти любив більше жінок, ніж є цівок у твоїй дудці. Тому поклянись мені цією отарою кіз і тією козою, яка вигодувала тебе, не покинути Хлої, поки вона

тобі вірна; коли ж вона проти тебе і німф провиниться, тоді біжи від неї, ненавидь, вмертви її, як вовка». Дафніс зрадів, почувши ці сумніви і, ставши серед отари кіз і взявши одною рукою козу, а другою козла, поклявся любити Хлою, доки вона його буде любити, а якщо вона волітиме іншого, ніж Дафніса, він, замість умертвити її, сам себе життя позбавить. Вона ж зраділа і повірила йому, як дівчина і як пастушка, що вважає кіз і овець власними богами чабанів та козопасів.

КНИГА ТРЕТЯ

1. Коли мітіленці прочули про напад десяти кораблів, і люди, що прийшли з села, розповіли їм про розбій, вони вирішили, вважаючи за непереносну образу терпіти подібне від метімнійців, якнайскорше підняти проти них зброю. І спорядивши три тисячі щитоносців [30] і п’ятсот вершників, послали вони свого воєводу Гіппаса суходолом, бо море зимою здавалося їм небезпечним.

2. Виступивши в похід, Гіппас не розоряв Метімнійських маєтків, не розкрадав отар і ніякого майна, і пастухів, і селян, бо він вважав, що це годиться більше злодію, ніж воєводі; поспішно попрямував він до столиці ворога, щоб напасти на ворота, не забезпечені сторожею. І коли ще він був майже за сто стадій від міста, до нього з’явився вістун, пропонуючи мир. Бо метімнійці дізнались від полонених, що мітіленці нічого не знали про те, що трапилось, а що це селяни й пастухи таке зробили з зухвалими юнаками; тоді вони відразу пожаліли, що на той замах проти сусіднього міста їх зрушила більше пристрасть, ніж розум. Тому вони поспішили віддати все награбоване, щоб відновити безпечні зносини на землі й на морі. Тоді Гіппас, не зважаючи на те, що був обраний на воєводу з необмеженою владою, послав проте того вістуна до мітіленців, а сам майже за десять стадій від Метімни розташував табір і чекав наказів із свого міста. Як минули два дні, прийшов посланець і приніс йому наказ прийняти награбоване і з цим, не починаючи ворожих нападів, повернути додому, бо, маючи обирати між війною і миром, вони визнали за вигідніший мир.

3. Так несподівано, як почалась, так і закінчилась війна між метімнійцями і мітіленцями. Тим часом наступила зима — для Дафніса і Хлої страшніша, ніж сама війна. Бо раптовий глибокий сніг заставив усі шляхи і замкнув усіх селян у хатах. З силою ринули з гір струмені, льодові брила оточували їх; дерева були мов порубані; земля, куди б не кинути оком, скрита під снігом, коли тільки не біля джерел і річок. Тому ніхто не гнав на пасовище стада і не насмілювався сам виходити за двері; а як заспівають півні, запалювали великий вогонь, і при ньому одні пряли льон, інші ткали козячу вовну, інші виготовлювали хитрі тенета для птахів. Потім вони забезпечували ясла волів половою, кіз і овець в їх кошарах — листям, а свиней у хлівах — буковими горіхами і жолудями.

4. В той час, як усі таким чином заняті були хатніми турботами, інші землероби й пастухи раділи, що на короткий час вони вільні від робіт і спокійно з’їдають свій сніданок і добре висипляються; так що зима їм здавалась відраднішою, ніж літо і осінь, і навіть ніж весна. Але Хлоя і Дафніс, які згадували минулі веселощі, як вони цілувались, як вони обіймались і як ділили свою страву,— без сна й сумно проводили свої ночі

і чекали весняної пори, як відродження після смерті. Зворушені сумом були вони, коли в руки їм потрапляла пастуша торбинка, з якої вони їли, або коли бачили вони дійницю, з якої вкупі пили, або недбало кинуту дудку, яка була подарунком кохання. Тому благали вони німф і Пана звільнити їх від цих страждань і нарешті знов показати їм і їх стадам сонце. Поряд з такими молитвами вони шукали й засобів бачитись. Хлоя, звичайно, почувала себе зовсім безпорадною і нерішучою, бо завжди була коло неї її названа мати, яка вчила її чесати вовну та крутити веретено і плескала їй про весілля. Але Дафніс, який байдикував і був хитріший, ніж дівчинка, вигадав таку хитрість, щоб її побачити.

5. Перед хатою Дріаса, саме напривході, росли дві великі мірти та плющ. Мірти були близько одна від одної, поміж ними плющ, так що паростки його побігли в обидві сторони, як виноградна лоза, і утворили переплетеним листям вигляд печери; грона ягід висіли на вітах, великі і рясні, як виноград. Тому коло нього зібралася велика зграя зимових птахів, бо на полях бракувало їм споживи. Було тут чимало косів, чимало дроздів, і горлиць, і шпаків, і інших птахів, ласих до ягід плюща. Під приводом полювання на цих птахів, Дафніс спорядився, наповнивши пастушу торбинку свою медовими коржиками, а щоб було ймовірніше, забрав ще з собою пташиний клей [31] і тенета. Віддаль мала, не більше як десять стадій, проте ще пухкий сніг дуже заважав йому. Але кохання ні перед чим не зупиниться, ні перед вогнем, ні перед водою ані перед скіфськими снігами. [32]

6. Так добіг він до Дріасових дверей і, обтрусивши свої ноги від снігу, розставив тенета і намазав клеєм довгі лозини; потім сів, сподіваючись пташок і Хлої. Пташки прилетіли великими зграями, і багато з них впіймалося, так що йому було чимало роботи зібрати їх і повбивати і пір’ячко обскубти. Але з хати ніхто не виходив — ні чоловік, ні жінка, ні свійський птах — усі ніжилися коло вогню, замкнувшися, так що Дафніс утратив надію і почав гадати, що ті птахи стали йому лихою прикметою. Він набрався б духу, щоб проникнути в двері, коли б тільки була для цього приключка, і вигадував якусь, щоб увійти: «Я прийшов, щоб засвітити вогню».— «Але хіба в тебе нема сусідів на обширі одного стадія?» — «Я прийшов, щоб попросити хліба».— «Але торбинка повна запасів».— «Вина я бажаю».— «А оце ж тільки вчора чи позавчора ти вичавлював виноградний сік».— «Вовк гнався за мною».— «А де ж сліди вовка?» — «Пташок я ловити прийшов».— «Чому ж ти не йдеш додому, якщо ти впіймав щось?» — «Я хочу бачити Хлою».— «Але хто ж признається в цьому перед батьком та матір’ю дівчини?» — «Я буду співати».— «Все навкруги мовчить».— «Але все це дуже підозріло. Краще так, я буду мовчати; на весні я побачу Хлою, тому що, як бачу, цілу зиму не судилося бачити Хлою». В таких думках він збирав свою здобич, щоб піти геть, як трапилось ось що, неначе Ерот змилувався над ним.

7. Дріасова сім’я сиділа за столом: м’ясо вже було розділене, хліб поданий, вино змішане в келехах. Один з вівчарських псів, підстерігши хвилину неуваги, вкрав шматок м’яса і втік з ним за двері. Дріас, розгніваний цим, бо шматок був його, схопив поліняку і погнався за псом, немов дойда. Переслідуючи і прибігши до плюща, він побачив Дафніса, який узяв свою здобич на плечі і вже мав тікати. Відразу забув старий м’ясо і пса і, покликнувши голосно: «Здоров був, юначе!» — обійняв і поцілував його і взяв його з собою до хати. Побачивши одне одного, Дафніс і Хлоя мало не впали додолу; але вони зробили зусилля, оволоділи

собою і втримались на ногах, а далі привітались і поцілувались. Це й були найкращі ліки для них, щоб не впасти.

8. Досягши, проти сподіванки, поцілунка і побачення з Хлоєю, Дафніс сів ближче до вогню і, знявши з плеч горлиць і косів, поклав на стіл і розповів як він, коли йому надокучило сидіти вдома, пішов на полювання і як він одних птахів наловив тенетами, а других клеєм, коли вони ласувались ягодами мірти й плюща. Ті похвалили далекосяглого мисливця [33] і запросили його їсти те, що лишив собака, а Хлої звеліли налити йому вина. І вона чемно подала всім келехи, а Дафнісу — наостанку, бо удавала розгнівану за те, що він, дійшовши до її хати, був ладний знов утекти, її не побачивши. Проте, перш ніж подати йому келех, вона вмочила сама свої губи, а тоді подала йому пити. Він же, хоч і відчував спрагу, пив довгими ковтками, щоб продовжити насолоду.

9. Скоро на столі не стало м’яса і хліба, і ті, що лежали круг стола, почали питати Дафніса про Мірталу й Ламона і називали їх щасливими, бо доля послала їм на старість таку підпору в ньому. Він зрадів від цих похвал, бо Хлоя їх чула. Вони затримали його в себе, бо наступного дня збирались принести жертву Діонісові; і небагато бракувало, щоб від захоплення Дафніс став на коліна перед ними замість перед Діонісом. Негайно вийняв він із пастушої торби всі медові коржі і впійманих пташок, яких приготували на вечерю. Вдруге наповнили келехи, вдруге запалили вогонь, а що ніч швидко настала, вони розважались другою трапезою, після якої то розповідали, то співали, поки нарешті розійшлися спати — Хлоя з своєю матір’ю, Дріас із Дафнісом. Хлоя не мала іншої радості, як те, що Дафніса побачить вона наступного дня знову. Але Дафніс був щасливий уві сні, бо вже спати у Хлоїного батька здавалось йому солодким, так що він обіймав і цілував старого, гадаючи, що обіймає й цілує Хлою.

10. Так настав день, мороз був над усяку міру, і північний вітер аж пік. Вони встали, зарізали на жертву Діонісові річне козеня, розвели великий вогонь і приготували їжу. Тим часом як Напа пекла хліб, а Дріас смажив козеня, Дафніс і Хлоя скористалися з вільної хвилинки і пішли перед хату, де ріс плющ. І як тільки вони знов поставили тенета й намазали лози клеєм, знов упіймали вони чимало птахів, а до того ніхто не заважав їм раз-у-раз цілуватись і весело розмовляти.— «Заради тебе прийшов я, Хлоє».— «Я знаю це, Дафніс».— «Заради тебе позбавляю я життя бідних косів».— «Чим я тобі подякую?» — «Пам’ятай про мене».— «Я пам’ятаю, клянусь німфами, яких я взяла за свідків моєї клятви, в тій печері, куди ми знов підемо, як тільки розтане сніг».— «Але, Хлоє, сніг ще глибокий, і я боюсь, що скоріше розтану я».— «Кріпися, Дафніс! Сонце гріє».— «Я хотів би, Хлоє, щоб воно було таке гаряче, як вогонь, що жере мені серце». — «Ти жартуєш і дуриш мене».— «Ні, клянусь тими козами, якими ти колись веліла мені клястись».

11. Коли Хлоя відповідала Дафнісові на його речі, подібно луні, їх покликали ті, що були з Напою, і вони поспішили до неї, несучи ще багатшу здобич, ніж учора. І зливши Діонісові перші краплі з келеха, вони бенкетували, увінчавшися плющем. Коли настав час, вони з вакхічними й веселими вигуками проводили Дафніса, наповнивши його пастушу торбинку м’ясом і хлібом. Крім того, вони дали йому з собою горлиць та дроздів для Ламона й Міртали, бо вони могли завжди наловити собі їх, поки тривала зима й вистачало плюща. Він повернувся додому, поцілувавши всіх інших перше, ніж Хлою, щоб її поцілунок лишився

чистим для нього. І з того часу він кілька разів робив таку подорож, прикриваючись різними хитрощами, так що й зима для них проминула не без кохання.

12. Але як тільки почалася весна і розтанув сніг, як тільки знову розкрилась земля і проросли трави, всі пастухи повели свої стада на пасовище, а раніш за всіх вигнали свої отари Хлоя і Дафніс, бо вони служили могутнішому пастухові. Перша путь їх була до німф у печеру, звідти — до Пана, до його сосни, нарешті — до дуба, під яким вони лежали й стерегли свої стада і цілувалися. Знову стали шукати вони квітів, щоб увінчати богів. Але їх тільки но виманив на поверхню землі ніжний легіт і гріюче сонце. Проте вони знайшли фіалки й нарциси, і шпажник, і всіх перших дітей весни. Хлоя і Дафніс принесли в жертву статуям, уквітчавши їх при цьому, свіже молоко деяких кіз і овець. Спробували вони також заграти на дудці, неначе хотіли змагатись у співах із солов'ями. Бо ці останні вже подекуди співали в гущавинах і потроху вдосконалювали свої жалоби про Ітіса, [34] неначе після довгого мовчання пригадували забуті співи.

13. Тут мекали вівці, там стрибали ягнята і, схиляючись під черевом маток, ссали їх вим'я. Барани переслідували овець, які ще не мали ягнят, і, здіймаючись на задні ноги, покривали їх, один одну, а другий другу. Так само переслідували козли кіз і, змагаючись один з одним, стрибали круг них і боролися за кіз, і кожний мав своїх і оберігав їх, щоб інший не поважився крадькома на його права. Навіть старих таке видовище запалило б любовним бажанням. А Дафніс і Хлоя, молоді й палкі, яких довгий час уже томило незадоволене бажання, пломеніли від того, що вони чули, і те, що вони бачили, сушило їх. Вони шукали чогось задовільнішого, ніж поцілунки та обійми, особливо Дафніс, бо в хатньому покої і в веселому нечев'ї зими він визрів для кохання, пломенів від поцілунків і палко бажав обіймів і на всяке діло став палкішим і відважнішим.

14. Нарешті, він став прохати Хлою схилитись до його бажань і дозволити йому все, чого він хоче, і голою лягти до нього голого, і лежати довше, ніж вони це досі робили, бо це — єдине з повчань Філетаса, якого вони не виконали, і це єдиний чарівний спосіб угамувати кохання, який треба спробувати. Коли ж вона його питала, що буде далі, після поцілунків і обіймів, і що він буде робити, коли буде лежати голий коло неї, голої,— на це він сказав: «Те саме, що роблять барани з вівцям, а козли з козами. Хіба ти не бачиш, що кози й вівці після того більше не тікають, а козли й барани їх більше не переслідують до втоми, а всі вони спокійно, втішаючись спільною радістю, пасуться вкупі? Солодкі пута ніби зв'язують їх і ламають жало любовної жадоби».— «Але хіба ти не бачиш, Дафніс, що козли й барани роблять це стоячи — так само, як кози й вівці стоячи їх приймають? коли ті здіймаються на задні ноги, ці підставляють їм спину. А ти хочеш, щоб я лежала коло тебе, а до того ще й гола! А проте подивись, наскільки густіше вовна їх покриває, ніж мій одяг мене».— Дафніс слухняно ліг коло неї і довго лежав, але, не розуміючи того, чого він так палко хотів, він звелів їй встати й притулився ззаду до неї — так, як це він бачив, робили козли. Але ще менше досягши того, що бажав, він сів на землю і заплакав з того, що він у ділах кохання ще недосвідченіший, ніж козли.

15. Та він мав сусіду, що обробляв власну землю, на ім'я Хроміса, вік якого вже відцвітав. Цей узяв собі жінку з міста, молоду й чарівну і

ніжнішу, ніж це підходить до сільського життя. Її звали Лікеніон; вона бачила щоранку Дафніса, коли він гнав мимо своє стадо, і ввечері, коли гнав із пасовища, і їй захотілось, приманивши його подарунками, зробити своїм коханцем. Одного разу, коли він був сам, вона побажала привабити його і подарувала йому дудку і сотовий мед і ловецьку торбинку з оленячої шкури. Але сказати йому те, що хотіла, вона боялась, бо підозрівала про його кохання до Хлої, тому що вона бачила, який він прив’язаний до дівчини. Давно вже вона зрозуміла це з кивів та усмішок. Нарешті, одного ранку пішла вона за ними назирцем, сказавши Хромісу, що йде відвідати сусідку-породіллю. Заховавшись у гущавину, щоб її не побачили, вона чула все, що вони говорили, бачила все, що вони робили; не сховались від неї і Дафнісові сльози. Співчуваючи горю бідолах і певна, що оце буде найкращий привід задовольнити подвійне бажання, як тим обом на радість, так і собі самій на задоволення, вона вигадала таку хитрість.

16. Другого дня пішла вона, ніби знову відвідати породіллю, прямо до дуба, під яким лежали Дафніс і Хлоя, і, дуже майстерно удавши перелякану, сказала: «Дафніс, врятуй мене нещасну, бо з моїх двадцятьох гусей орел украв у мене найкращого; та що ноша його була надто важка, він не міг утягти її на високу скелю, де його постійне житло, а опустився з нею тут у густий ліс. Тому заклинаю тебе німфами і тим Паном, ходім зо мною у той ліс і врятуй мені гуся, бо сама я боюсь туди йти. Допоможи ж мені зберегти число мого стада чітним; може, ти вб’єш орла, і тоді він уже не буде грабувати стільки ягнят і козлят твого стада. А Хлоя тим часом пастиме обидва стада; кози добре знають її, бо вона завжди пасе з тобою».

17. Дафніс, який не мав жодної підозри про те, що з ним мало статись, негайно схопився і, взявши свій кийок, пішов за Лікеніон. Вона одвела його якомога далі від Хлої і, досягши найбільшої гущавини в лісі, звеліла йому сісти на берег джерела і — «Дафніс»,— сказала вона,— «ти Хлою кохаєш; цієї ночі я довідалась про це від німф. Уві сні сказали німфи мені про твої вчорашні сльози і наказали мені зарадити твоєму лихові, навчивши тебе діл кохання. Але це не поцілунки, не обійми і не те, що роблять барани й козли, а зовсім інші забави, солодші, ніж ті, бо ця насолода триває довше. Якщо тобі це приємно — звільнитись від твоїх страждань і спробувати жаданих радощів,— тоді віддайся мені як покірний учень, і я тебе цього навчу, щоб догодити тим німфам».

18. Дафніс не міг утримати захоплення: селянин і пастух, закоханий і юний, яким він був, він кинувся до ніг Лікеніон і благав її якомога скоріше навчити його мистецтва зробити з Хлоєю те, чого він бажає. І неначе вона мала навчити його чогось великого і справді посланого від богинь, він обіцяв їй козла і ніжного сиру з першого молока та ще й козу до того. Зустрівши пастушу невинність, більшу, ніж вона сподівалась, почала вона Дафніса навчати так: вона звеліла йому сісти близько до неї і цілувати її так часто й палко, як він це звичайно робить, і водночас обіймати її і хилитись додолу. Коли він сів коло неї і почав цілувати її і схилився, а вона помітила, що він повний сили для діла і що він палає нестримним бажанням, вона знов підвела його — бо досі він лежав на боці — і, спритно лігши під нього, вона повела його на довго розшукуваний шлях. Дальшого проводу Дафніс не потребував: сама природа навчила його, що робити далі.

19. Як тільки урок кохання був закінчений, Дафніс, все ще по-сільському простий, був ладний бігти до Хлої, щоб у той же час здійснити з нею те, чого навчився,— неначе боявся забути це, прогаявши час. Але

Лікеніон утримала його і сказала так: «Ще одне мусиш ти вивчити, Дафніс. Я, що вже жінкою стала, не відчувала, тепер ніякого болю, тому що давно інший чоловік навчив мене цього і взяв у нагороду моє дівоцтво. Але Хлоя, борючись із тобою в цій боротьбі, буде кричати й плакати і лежати вся в крові, мов поранена. Проте, хай тебе кров не лякає. А умовивши її тобі віддатись, приведи її на це місце, щоб ніхто не почув, коли вона й кричатиме, і ніхто не побачив, хоч би вона й плакала, і щоб вона могла змити кров, у цьому джерелі. І пам’ятай, що я замість Хлої зробила тебе мужчиною».

20. Давши йому ці приписи, Лікеніон віддалилась в іншу частину лісу, неначе все ще шукаючи гуся. А Дафніс, міркуючи над її словами, стримав першу свою поквапливість і побоявся інакше, ніж поцілунками й обіймами, залицятись до Хлої, бо він не хотів, ні щоб вона кричала, наче переслідувана ворогом, ні щоб вона плакала від болю, ні щоб кров’ю спливала, мов поранена. Бо тільки но навчившись, він боявся крові і гадав, що кров лише з рани може точися. Тоді він вирішив забавлятися з нею лише звичайним способом і вийшов із лісу. Знайшовши її на старому місці, де вона сплітала вінки з фіалок, він запевнив її, що врятував гуся з орлячих пазурів, і обняв її і почав цілувати, як цілував Лікеніон в любовному раюванні, бо знав, що це йому дозволено і безпечно. Вона ж наділа вінок йому на голову і цілувала його кучері, які здавались їй кращими, ніж фіалки. Потім вона йому дала їсти сушених фіг і коржиків, які виняла з пастушої торбинки. А поки він їв, вона брала крихточки з його рота своїм ротом і ковтала їх, неначе маленьке пташа.

21. Під час сніданку, коли вони цілувались більше, ніж їли, повз них, як вони бачили, пропливав рибальський човен. Море було спокійне, вітру не було, і доводилось веслувати. Рибалки з силою працювали веслами, бо поспішали до міста приставити комусь із багатіїв свіжу, тількищо спійману рибу. Підіймаючи весла, вони співали, як вони роблять це завжди, щоб забути про труднощі свого ремесла. Один із них, той, що заводив спів, почав рибальську пісню, інші підхоплювали одноголосно хором, коли його голос замовкав під час розмірених пауз. Поки вони були у відкритому морі, не чути було їх пісні, звуки якої губилися в повітрі. Але коли вони об’їхали ріг, що видавався в море, і ввійшли в подібну до півмісяця простору бухту, їх пісня зразу стала голоснішою, і мірні співи ясно досягали до берега. Бо положистий яр у кінці рівнини відбивав ці звуки, мов посуд для посилення музики, і повторював кожен звук — окремо плюскіт весел, окремо голоси гребців, і приємно було слухати цю музику. Як тільки звук у морі спинявся, відгомін на суші повторював його, спиняючись пізніше в тій же мірі, в якій він пізніше починався.

22. Дафніс знав, що це відбувалось, і всю свою увагу звернув на море. Він милувався з човна, який біг прудкіше за крила вздовж берега, і пробував запам’ятати то одну, то другу з пісень, щоб грати їх на своїй дудці. Але Хлоя, яка вперше чула те, що звуть луною, то дивилась на поверхню моря, де рибалки співали своїх мірних пісень, то назад до лісу, шукаючи тих, хто відповідав на ці пісні. І коли рибалки проплили повз неї, і в долині теж настала тиша, вона спитала Дафніса, чи й за горами є море, і чи там пропливав інший човен, і невже інші моряки співали тих самих пісень, і всі водночас замовкли? Дафніс ласкаво всміхнувся і, ще ніжніше поцілувавши її і поклавши на неї вінок із фіалок, почав їй розповідати казку про Ехо-луну, спочатку виторгувавши в неї за розповідь ще десять поцілунків.

23. Ехо і Пан

23. «Рід німф, о дівчино, дуже численний: садові, деревні і болотяні — всі гарні, всі досвідчені в солодких піснях. І одна з німф породила доньку — *Ехо-луну*, хоч і смертну, бо від смертного батька, але гарну, бо від гарної матері. Німфи виховали її, музи навчили її грати на дудці й на флейті, а також — на лірі й на кіфарі, співаючи різних пісень; так що, досягнувши дівочого розквіту, вона танцювала з німфами, співала з музами. Але від усіх мужів вона тікала, будь вони люди, будь вони боги, бо любила своє дівоцтво. Проте Пан гнівається на дівчину, заздрячи її майстерності в співах і даремно бажаючи її краси; він роздражнює в чабанах і козопасах шалену лють, так що вони, неначе пси або вовки, розривають дівчину і розкидають по землі члени, ще сповнені співу. Земля ж, щоб догодити німфам, заховала всі її члени. Але солодкість звуків вона зберегла і, волею муз, вона видихає майстерні звуки і наслідує все, як колись та дівчина — богів і людей, і музичні прилади, і тварин; навіть Пана, коли він грає на дудці, вона наслідує. Але коли він чує це, він стрибає й бігає по гірських лісах, не стільки з бажання її впіймати, скільки щоб дізнатися, хто цей скритий учень».— Коли Дафніс закінчив свою розповідь, Хлоя поцілувала його не десять разів, а без ліку. Бо майже слово за словом повторювала луна за ним, неначе свідчила, що він не каже неправди.

24. Сонце щодень дужче палало, бо весна закінчилась і почалось літо. Отже Дафніс і Хлоя знаходили собі щораз нові приємності й розваги, що супроводять літню пору. Він плавав у річках, вона купалася в джерелах. Він грав на дудці, змагаючися з шелестом сосен; вона співала навзаводи з солов’ями. Вони ловили балакливих коників і дзвінких цикад, збирали квіти, трусили дерева та їли нові плоди. Часом лежали вони вкупі голі, накрившись одною козлиною шкурою. І тепер Хлоя легко стала б жінкою, якби страх перед кров’ю не утримував Дафніса. Боячись учинити проти власного наміру, він не дозволяв Хлої надто часто роздягатись; Хлою це дуже дивувало, але вона соромилась спитати про причину цього.

25. Цього літа до Хлої залицялось багато хлопців, і багато з них приходили до Дріаса з різних країв сватати Хлою; і ті приносили йому подарунки, а другі обіцяли йому всякі розкоші. Напа, запаморочена цими обіцянками, радила йому віддати Хлою чоловікові і не держати далі дорослої дівчини, яка може раніш чи пізніш утратити при пасінні своє дівоцтво, віддавши його якомусь пастухові за яблуко або розу. Нехай же краще він зробить її господинею в якомусь хазяйстві, а великі подарунки за те вони збережуть для свого справжнього сина, бо незадовго перед тим народився в них хлопчик. Часом Дріас був ладний зробити так, як вона його умовляла, бо йому щораз обіцяли більші подарунки, ніж звичайно давали за пастушу дівчину. Але потім він знову відкладав свою ухвалу, тому що дівчина здавалась йому надто великим даром для селянських хлопців, і що колись вона своїх годувальників змогла б зробити заможними людьми, якби вона знайшла своїх справжніх батьків. І так вагався він від разу до разу, тим часом дістаючи багаті подарунки. Довідавшись про це, Хлоя дуже посмутилась, але сховала це від Дафніса,

бо не хотіла засмутити і його. Проте, коли він її ретельно просив і приставав до неї з запитаннями, і вона його мовчанням своїм ще більше смутила, ніж коли б він знав, то вона розповіла йому все: про женихів, які вони заможні і як їх багато; про вмовляння Напи, що бажала весілля; що Дріас не відмовив нікому, а тільки відкладав усе до збору винограду.

26. Це мало не звело з глузду Дафніса; він плакав і запевнив, що вмре, коли Хлоя не буде пасти разом з ним, і не тільки він умре, а й вівці, що втратять таку пастушку. Потім він знов опанував себе, трохи втішився і поклав уговорити її батька, і вважав себе в числі женихів, яких надіявся далеко перемогти. Одне тільки його турбувало: Ламон був небагатий; лише це підривало його надію. Проте він вирішив змагатися за неї, і Хлої це теж здавалось добре. Але Ламонові він не насмілився нічого казати; проте Мірталі він відважився відкрити своє кохання і навіть зронити слівце про шлюб. Вночі вона розповіла це Ламонові. Ламон розгнівався на неї за її посередництво і казав їй гострі слова — що вона хоче звести хлопця з пастушою дівчиною, не зважаючи на те, що його прикмети обіцяють йому блискучу долю, так що він, знайшовши своїх батьків, зробить їх вільними і власниками значних маєтків. Але Міртала, боячись, щоб Дафніс, зовсім утративши надію на шлюб, не зробив над собою чогось небезпечного, цілком змінила причини відмовлення: «Ми бідні, сину, і нам треба дівчини, яка щось більше принесла б із собою в дім. А вони багаті і багатих хочуть женихів. Піди, вговори Хлою, нехай вона умовить свого батька, щоб він не ставив до нас великих вимог і погодився на ваш шлюб. Бо напевне вона тебе кохає і краще хоче за чоловіка гарного бідного юнака, ніж багату мавпу».

27. Міртала, яка ніяк не сподівалась на згоду Дріаса, бо він мав багатших женихів, гадала, що вона уникла цього шлюбу найкращим способом; та й Дафніс їй нічого не мав закинути. Але, бачачи себе таким далеким від сповнення своїх бажань, Дафніс зробив те, що завжди є звичай у нещасних коханців: він плакав і знову волав до німф про допомогу. Вночі вони з'явилися йому уві сні так само, як і минулого разу, і старша з них знов сказала: «За Хлоїн шлюб дбає інший бог, але багатство ми тобі подаруємо для того, щоб ти завоював Дріаса. Корабель метімнійських юнаків, що зелений мотуз його колись з'їли твої кози, був того дня відігнаний вітром далеко від землі; але вночі, коли у відкритому морі була буря та велике хвилювання, його викинуло до землі на гострі скелі. Так загинув корабель з більшою частиною свого вантажу; але мішечок з трьома тисячами драхм [35] викинуто прибоєм на берег, і він лежить, укритий морською травою, близько біля мертвою дельфіна, через сморід якого жоден подорожній не підходив до того місця, уникаючи запаху гниття. Але ти піди туди, і коли прийдеш, то візьми, а коли візьмеш, то віддай. Натепер тобі цього досить, щоб не видатись бідним; у майбутньому ж ти ще будеш багатою людиною».

28. Сказавши це, вони зникли разом з ніччю. Коли ж настав день, Дафніс радісно скочив з ліжка і чимдужче спішив вигнати на пасовище своїх кіз; а потім, поцілувавши Хлою і схиливши коліна перед німфами, він поспішив до моря, неначе хотів купатись; і близько коло прибою ходив він, шукаючи тих трьох тисяч драхм, вздовж прибережного піску. Недовго довелось йому шукати, бо він скоро помітив недобрий запах дельфіна, який лежав там і гнив. Прямуючи на сморід мертвечини, як дороговказ, він легко дістався до того місця і, відгрібши набік морську траву, знайшов набитий срібними монетами мішечок. Піднявши й поклавши в свою

пастушу торбинку цей мішечок, він покинув це місце не раніш, ніж вдячно помолився німфам і морю, бо, хоч був він пастух, але море тепер здавалося йому кращим, ніж суходіл, бо воно стало йому в пригоді, сприяючи його з’єднанню з Хлоєю.

29. Маючи три тисячі, він не гає ані хвилини більше. Вважаючи себе за найбагатшого з усіх смертних, а не тільки з сусідніх селян, він поспішає до Хлої, розповідає їй про свій сон, показує їй мішечок, велить їй пасти стада, поки він повернеться, і чимдужче біжить до Дріаса. Знайшовши Дріаса саме в той час, коли він разом з Напою молотив зерно на току, він починає дуже сміливу розмову про шлюб: «Дай мені Хлою за жінку. Я добре вмію грати на дудці і підрізати виноградні лози, і садити плодові дерева; я можу також орати поле і віяти проти вітру. Як я вмію пасти отару, засвідчить Хлоя. П’ятдесят кіз я прийняв і вдвоє збільшив це число; я виховав також великих і гарних козлів, тоді як спочатку я мусів вести моїх кіз до чужих. До того, я молодий і я добрий сусіда вам, а годувала мене коза, як Хлою вівця. Маючи такі переваги над іншими, я не хочу відстати від них і щодо подарунків. Вони обіцяють кіз та овець і пару шолудивих волів, або збіжжя стільки, що не вистачить прогодувати курей, а від мене ти маєш одержати ці три тисячі драхм. Тільки ж нехай про це ніхто не знає, навіть мій батько Ламон».— З цими словами подав він йому гроші, обійняв і поцілував його.

30. Дріас і Напа, побачивши несподівано стільки грошей, тут же обіцяли йому Хлою, та ще й обіцяли умовити і Ламона. Тому Напа залишилась з Дафнісом ганяти волів навколо току і молотити котками колосся. А Дріас тільки заховав мішечок у тому самому місці, де лежали Хлоїні прикмети, і сквапно побіг до Ламона і Міртали, щоб — хоч як це дивно — сватати жениха. Ламона й Мірталу він застав, коли вони міряли тількищо провіяний ячмінь, і знайшов їх дуже засмученими, бо врожай був майже менший, ніж посіяно. Він їх потішив, запевнивши, що скрізь чути ті самі скарги, а потім став сватати Дафніса за Хлою і сказав, що хоч інші дають йому багаті подарунки, а проте від них він не хоче нічого брати, він ще і з своїх запасів їм приплатив би. Мовляв, обоє разом росли і зв’язані взаємним коханням, що його спородило сумісне пастуше життя і що його дуже важко було б розірвати. До того ж, вони вже прийшли в той вік, коли час їм стати чоловіком і жінкою. Це і багато подібного говорив Дріас, бо ті три тисячі мали бути йому за це нагородою. Але Ламон, який уже не міг виставляти за причину свою бідність, тому що самі батьки відданиці не гордували,— а не могла бути причиною і молодість Дафніса, тому що він став уже дорослим юнаком,— проте, не хочучи сказати правди, тобто того, що Дафніс призначений на краще, ніж такий шлюб, Ламон після короткого мовчання відповів так:

31. «Ви добре робите, що ви віддаєте сусідам перевагу перед чужими і не нижче цінуєте чесну бідність, ніж багатство. Хай нагородять вас за це Пан і німфи. Сам я бажаю незабаром оженити Дафніса і був би дурнем, якби я, вже старий і потребуючи багатьох рук для своїх робіт, не хотів би породичатися з вашим домом. Це було б велике щастя: Хлою багато хто бажає, вона гарна й чарівна і цілком добра дівчина; але я раб і не господар того, що мені належить. Треба про все спитати спочатку мого владаря і прохати його згоди. Тому відкладімо весілля до осені. Ті, що приходять з міста до нас, розповідають, що саме тоді владар наш хоче нас відвідати. Тоді хай вони стануть чоловік і жінка. Тепер нехай вони люблятьcя, як брат і сестра. Проте, о Дріасе, знай, що ти сватаєш хлопця,

чия доля краща, ніж наша». Так сказавши, він поцілував Дріаса і дав йому пити, бо вже було опівдні, і, віддаючи йому дружні почесті, провів на деяку віддаль.

32. Але Дріас, не прогавивши Ламонових останніх слів, по дорозі міркував, ким же це міг би бути Дафніс.— «Годувала його коза, отже боги дбали за нього. Він гарний і не схожий на кирпатого старого Ламона, ані на його лису дружину. До того ж, він одержав відразу три тисячі драхм, а в козопаса звичайно стільки й груш-кислиць не буває. Може, його хтось підкинув, так само, як і Хлою? Може, і його знайшов Ламон так, як я дівчину? Може, і у нього були такі прикмети, як ті, що я знайшов коло Хлої? Якби це було так, о владний Пане, і ви, любі німфи, тоді, може, коли він знайде своїх, з’ясується щось і про Хлою». Так міркував і мріяв він про себе, поки знову не дійшов до свого току. Підійшовши, побачив він Дафніса в надто напруженому чеканні і заспокоїв його, привітавши його як зятя. Потім він обіцяв йому восени справити весілля і дав йому праву руку в ознаку того, що Хлоя ніколи нікому не буде належати, крім Дафніса.

33. Прудкіше, ніж думка, не пивши, не ївши, помчав Дафніс до Хлої. Вона доїла кіз і готувала сир. Він приніс їй радісну звістку про шлюб і поцілував її, вже не криючись, як свою дружину, і поділив з нею роботу. Він доїв у дійниці, укладав сир в кошики і підводив ягнят і козлят до маток. Коли все було пороблено, вони скупалися, поїли, попили і ходили, шукаючи спілих овочів. Їх було багато тієї всеродючої пори року: сила груш, фіг, яблук; деякі вже впали, а деякі були ще на деревах; ті, що на землі, запашніші, а ці, що на вітах, барвистіші; ті пахли, як вино, а ці блищали, як золото. З одної яблуні вже були зібрані овочі, і навіть листя не було на ній, всі її віти були голі; і лише єдине яблуко було на самій верхній гілці, велике й гарне і краще за всі на запах. Збирач побоявся злізти так високо, чи забув зірвати його, або, може, залишив він гарне яблуко для якогось закоханого пастуха.

34. Побачивши це яблуко, Дафніс поспішив злізти на дерево, щоб його зірвати, і не звернув уваги на те, що Хлоя його утримувала. Побачивши, що він не слухає її, вона розгнівана побігла до стад. Але Дафніс зліз на дерево, дістав яблуко і приніс його Хлої, так говорячи до гнівливої: «О дівчино, гарні часи дали зрости цьому яблуку, викохав його гарний стовбур, сонце дало йому доспіти, а доля зберегла його. І поки служить мені мій зір, я не хотів би його кинути, щоб воно впало і щоб розтоптало його стадо, пасучись, або отруїв поганий повзучий гад, або зіпсував час, поки б воно висіло там, видне, всім на подив. Таке яблуко дістала Афродіта в нагороду за свою красу, а це яблуко я дарю тобі на знак перемоги. Свідки теж були однакові: той — пастух овець, а я — козопас». [36] — З цими словами він поклав яблуко їй на коліна. А вона поцілувала Дафніса, коли він підійшов близько, так що Дафніс не каявся в тому, що відважно ліз на таку височінь. Бо він дістав поцілунок, що був йому миліший, ніж золоте яблуко.

КНИГА ЧЕТВЕРТА

1. З Мітілени прибув раб, того ж господаря, що й Ламон, і привіз звістку, що їх пан приїде незадовго до збору винограду, щоб довідатись, чи не пошкодив напад метімнійців його володінням. Літо вже кінчалось, і наближалась осінь. Ламон готував, що слід, до вітання пана, щоб усе тішило йому око. Він очистив джерела, щоб чиста вода грала в них; він вивіз гній із двору, щоб не було важкого смороду; він зробив лад у садку, щоб він був гарний на вигляд.

2. Цей сад був на диво прекрасний і зроблений за царськими зразками. Завдовжки він мав цілий стадій і лежав на високому місці, обіймаючи завшир чотири сотні ліктів. [37] Він скидався на широку рівнину. Всі породи дерев були в ньому: яблуні, мірти, грушеві дерева, гранати, фіги й маслини. Подекуди високі виноградні лози, на яких стигли грона, вилися по яблунях і грушах, неначе змагалися з ними за якість овочів. Це були овочеві дерева, але там росли ще й кіпариси й лаври, платани й сосни. Їх, замість виноградних лоз, обвивав плющ, і його великі темнобарвні грона змагалися з виноградними. Посередині стояли овочеві дерева, про які більше дбали, а їх захищали зовні неплодущі, обступаючи їх огорожею, неначе зробленою людськими руками. А все це оточував низенький мур. Все було відділене і відокремлене, і кожне дерево стояло віддалік від іншого. Але вгорі гілля сплíталось і змішувало листя, так що й тут природа здавалась мистецтвом. В саду були грядки квітів, з яких одні росли, ніким не посіяні, а другі були зрощені мистецтвом: розові кущі й гіацинти і лілії — творіння руки садовника; фіалки, нарциси і шпажники зростали самі. Тінь улітку, квіти весною й овочі восени чергувалися тут одне з одним, і дари кожної пори року були в пишній рясноті.

3. Тут відкривався широкий краєвид на долину, і можна було бачити, як пастухи пасуть стада; там відкривався чудовий вид моря, і видно було пловців, так що це надавало краси цьому саду. В самій середині саду — щодо ширини й довжини — стояв храм і вівтар Діоніса. [38] Вівтар був обвитий плющем, а храм — виноградними лозами, а зсередини храм був розмальований вакхічними зображеннями: Семели-породіллі, Аріадни сонної, скутого Лікурга, розірваного Пенфея. Також видно було там переможених індійців і перетворених тірренців; [39] скрізь сатири, що топчуть виноград, скрізь вакханки, що танцюють; і Пан теж не був забутий. Він сидів, граючи на дудці, на скелі, неначе грав спільний спів і для тих, хто топче виноград, і для тих, хто танцює.

4. На цей сад Ламон звернув усю свою увагу, позрізав сухе гілля, підв’язав вгори лози. Діоніса він увінчав квітами, а воду джерела, знайденого Дафнісом, скерував до грядок. Це джерело напувало квіти, і називали його джерелом Дафніса. Ламон звелів Дафнісу якомога краще відгодувати кіз, бо й цих, сказав він, владар захоче побачити, відвідавши свій маєток після довгої відсутності. Але Дафніс був у доброму настрої, бо він сподівався похвали; адже завдяки йому число кіз зросло вдвоє, і жодної не зарізав вовк, і були вони гладші, ніж вівці. Він бо хотів схилити ласку владаря до свого шлюбу, і тому він дбав і піклувався про свою отару, виганяючи рано-вранці і приганяючи додому пізно ввечері. Двічі гнав він на водопій і вибирав найкращі пасовища. Він подбав також за нові бочки, і численні дійниці, і більші кошики для сиру. Його дбайливість дійшла до того, що він навіть мастив роги козам і розчісував вовну. Можна було б

подумати, що це священне стадо Пана. [40] Всі його труди поділяла з ним Хлоя і, менше дбаючи за свою власну отару, вона провадила більшість часу коло його стада, так що Дафніс уявляв собі, що через Хлоїну близькість стадо його так процвітає.

5. Поки вони були так заняті, з міста прийшов другий посланець, який звелів якомога скоріше зібрати виноград. Він сам, казав він, лишиться тут, поки з винограду не зроблять сусло, а потім він негайно повернеться до міста, щоб супроводити сюди владаря, як тільки закінчаться осінні жнива. Цього Евдрома — бо так звали посланця, тому що служба його була прудко бігати [41] — вони прийняли з найбільшими ознаками гостинності і, не гаючись, почали збирання винограду, зносили виноград у давила, наливали сусло в бочки, а найкращі з виноградних грон зрізали вкупі з лозою, щоб ті, що приїдуть із міста, теж мали уяву про пишність урожаю.

6. Коли Евдром уже збирався поспішати назад до міста, Дафніс теж приніс йому чималі подарунки, як годилося козопасові,— добре відгнічений сир, молоденьке козля, білу з довгою вовною козячу шкуру, щоб узимку в дорозі накриватись. Евдром зрадів, поцілував Дафніса і обіцяв сказати владареві про нього багато доброго. Отак він покинув їх у доброзичливому настрої; а Дафніс у неспокої пас далі стада разом із Хлоєю, та й вона мала багато клопоту і тривоги. Бо хлопець, який досі звик бачити тільки кіз, овець, селян і Хлою, мав тепер уперше побачити владаря, якого знав лише на ім’я. Тому вона турбувалася за Дафніса, як він стане перед владарем; і ще смутили їй душу думки про шлюб — побоювання, що даремні будуть їх мрії. Тому поцілунки їх були безупинні, а обійми такі, неначе вони зрослися в одне. Але в їх поцілунках було побоювання, і острах був в обіймах, неначе вони боялися вже присутності владаря, або мусіли від нього ховатись. До цього трапилася з ними ще така біда.

7. Був якийсь Лампіс, грубий волопас. Він теж сватав у Дріаса Хлою і вже приніс йому великі подарунки, щоб скріпити союз. Але дізнавшись, що Дафніс одружиться з Хлоєю, якщо владар дозволить, він вирозумів спосіб розгнівати проти них владаря. Знаючи, що владареві дуже до серця той сад, він поклав зіпсувати його і спустошити якомога. Якби він почав рубати, дерева, то стук видав би його; тому він вирішив узятись до квітів і знищити їх. Діждавшися ночі, переліз він через колючу огорожу, вирвав одні, поламав другі, розтоптав треті, немов свиня і непомітно втік знову геть. Наступного ранку Ламон прийшов у сад, щоб полити квіти водою з джерела. Побачивши таке спустошення цілого місця, неначе тут був якийсь ворог або грабіжник, він розірвав на собі одяг і голосно заволав до богів, так що Міртала, кинувши те, що було в неї в руках, поспішила до нього, а Дафніс, який був уже вигнав своїх кіз, повернувся і побіг до Ламона. Побачивши це, вони почали кричати, а почавши кричати — плакати.

8. Звичайно, такий сум за квіти був би дурний; але вони плакали тому, що боялися владаря; навіть чужинець, якби він це бачив, заплакав би, бо це місце було позбавлене всієї краси, і скрізь видно було тільки розриту землю. А те, що лишилось від руйнування, цвіло й далі і сяяло і навіть розтоптане дивувало красою, і без угаву літали бджоли над квітами з постійним дзижчанням, неначе оплакували їх. У своєму горі кричав Ламон: «Лихо розовим кущам — які вони поламані. Лихо фіалкам — які вони розтоптані! Лихо нарцисам і гіацинтам, які вирвав з корінням хтось лихорадісний! Повернеться весна, а вони вже не будуть цвісти, буде літо,

а вони вже не будуть пишно розпускатись; буде й осінь, але вони вже нікого не уквітчають. А ти, о боже Діонісе, чи ти теж не змилосердився над бідними квітами, серед яких ти живеш, на які ти дивишся, якими я тебе так часто квітчав? Як я тепер покажу сад владареві? Що він подумає, коли це побачить? Повісить він мене, старого чоловіка, на першій сосні, як Марсія, [42] а може й Дафніса, неначе його кози це зробили».

9. Після цих слів ще гарячіші сльози полилися в них, бо вони плакали вже не за квітами, а за власним тілом. Хлоя теж плакала так, неначе Дафніса вже мали повісити, і вона вже не хотіла, щоб владар їх приїхав, і проводила в сумуванні свої дні, неначе бачила вже, як шмагають Дафніса. А коли настала ніч, приніс Евдром звістку, що старий владар через три дні прибуде, а син його буде вже завтра. Вони знову почали обговорювати цю пригоду і прохали тепер Евдрома порадитися з ними. Цей же, по-дружньому ставлячись до Дафніса, порадив їм розповісти все спочатку молодому панові і обіцяв їм свою допомогу при цьому, бо він користався з його дружби, бувши його молочним братом. І коли настав день, вони так і зробили.

10. Астіл приїхав верхи, а з ним його паразит, [43] так само верхи. В Астіла був перший пушок на підборідді, але Гнафон — бо так звали нахлібника [44] — давно вже стриг бороду. Ламон, з Мірталою і Дафнісом, припавши до ніг Астіла, благав змилосердитись над нещасним старим і відвести від нього, що нічим не зрадив, гнів свого батька; після цього він розповів йому все. Астіл, зворушений благаннями, пішов у сад, побачив спустошення і сказав їм, що буде просити в батька пробачення за самого себе і зверне провину на коней, ніби вони, прив'язані там, розігрались, відірвались і поламали, розтоптали та порвали квіти. За це побажали йому Ламон і Міртала всякого добра, а Дафніс приніс йому дари — козенят, сири, птахів із пташенятами, грона винограду на лозах, яблука на гілках. Серед подарунків було й запашне лезбоське вино — найкращий з усіх напоїв.

11. Астіл прихильно прийняв це все і занявся полюванням на зайців, як багатий юнак, що жив завжди в розкошах і приїхав тепер на село, щоб мати втіху від нових розваг. Але Гнафон — людина, що вміла тільки їсти й пити надміру і була неначе сама лише щелепа та черево та те, що під черевом, добре роздивився Дафніса, коли той приніс свої дари. Від природи схильний до хлоп'ячого кохання, побачивши таку красу, якої навіть у місті не можна знайти, він поклав взятися до Дафніса, думаючи, що козопаса не важко буде умовити. Маючи це на думці, він не взяв участі в полюванні, а блукаючи по морському берегу, де пас Дафніс, він казав, що хоче подивитись на кіз, але насправді дивився тільки на Дафніса. Щоб прихилити до себе пастуха, він похвалив кіз, і звелів йому пограти на дудці, запевняючи, що незабаром здобуде йому волю, бо він усе може зробити.

12. Приручивши отак хлопця, Гнафон підстеріг його вночі, коли він гнав додому кіз із пасовища, і, приєднавшись до нього, почав цілувати, а потім попросив дозволити йому ззаду те, що кози дозволяють козлам. Коли Дафніс нарешті зрозумів його і сказав: «Що козли покривають кіз, це добре, але ніколи я ще не бачив, щоб козел ліз на другого козла, або баран замість овець на барана, або півні замість курей, на півнів»,— Гнафон хотів взяти його силоміць, наклавши руки на нього. Але Дафніс кинув п'яну людину, що погано трималася на ногах, одним поштовхом на землю і втік, як молоде щеня, лишивши на землі того, кому потрібний був

для опори чоловік, а не хлопець. Більше Дафніс взагалі не цікавився Гнафоном, а, пасучи кіз то тут, то там, уникав його і тримався ближче до Хлої. Та й Гнафон більше не переслідував Дафніса, довідавшись, що він не тільки гарний, а й дужий. Але він чекав сприятливого моменту, щоб поговорити про нього з Астілом, і сподівався дістати його в подарунок від юнака, який охоче наділив Гнафова пишними й багатими дарами.

13. Але в той час він нічого не міг зробити, бо Діонісофан приїхав із Клеарістою, і скрізь чути було гамір і брязкіт від коней, рабів, чоловіків, жінок. Тим часом Гнафон вигадував довгу любовну промову. Діонісофан уже наближався до старечого віку, а проте був високий і гарний, так що міг би ще позмагатися з юнаками; до того ж він був багатий, як мало хто, і чесний, як ніхто. Тільки но прибувши, він у перший же день приніс жертви всім сільським богам — Деметрі, [45] і Діонісу, і Пану, і німфам,— а всім присутнім звелів він піднести кругову чару. Наступних днів він оглядав Ламонове господарство. І побачивши поля в борознах, грона на виноградних лозах, і сад у всій красі — бо щодо квітів Астіл узяв на себе провину,— він дуже зрадів і похвалив Ламона і обіцяв йому відпустити його на волю. Після того пішов він униз на пасовище поглянути на кіз і на їх пастуха.

14. Хлоя тим часом утекла до лісу, засоромлена й перелякана такою юрбою людей. Але Дафніс стояв там, оперезаний волохатою козлиною шкурою, з новою пастушою торбинкою через плече, в одній руці тримаючи свіжий сир, а другою держачи молочне козеня. Якщо правда, що Аполон колись пас Лаомедонтових биків, [46] то він був такий самий на вигляд, як тоді Дафніс. Він нічого не казав і тільки, зашарілий, потупив очі, коли передавав свої дари. Але Ламон сказав: «Цей, о владарю, пастух твоїх кіз. Ти передав мені випасати п’ятдесят кіз і двох козлів. Але він тобі викохав сто кіз і десять козлів. Чи бачиш, які вони відпасені, яка густа на них вовна і які непошкоджені в них роги? Він також привчив їх до музики, бо коли вони чують дудку, вони роблять все, що їм велять».

15. Клеаріста, яка була присутня при цих словах, побажала бачити те, що сказане було, і звеліла Дафнісу заграти козам, як він це завжди робить, обіцявши подарувати йому за це новий хітон [47] і плащ і сандалії. Він посадовив їх усіх амфітеатром, став під буком і, діставши дудку із своєї пастушої торбинки, спочатку заграв легкого співу, а кози встали й витягли голови. Потім він заграв пасовищну пісню, і кози паслися, низько опустивши голови. Далі він заграв дзвінкого співу, і вони всі полягли вкупі. Потім заграв він ще пронизливо, і кози, неначе напав на них вовк, утекли до лісу. Через короткий час він пустив декілька кличних звуків, і, вибігши з лісу, кози зібралися коло самих ніг його. Ніколи раби, хоч вони й люди, не виконували так слухняно наказу свого владаря. Тому всі дивувались, а більше всіх — Клеаріста, що поклялась віддати ті подарунки козопасові, який такий гарний і так майстерно грає на дудці. Після того вони повернулись до сільського свого житла, сіли снідати і надіслали Дафнісові від усіх страв, що їм подавали.

16. Він поділив це з Хлоєю, радіючи покуштувати міських страв, і був сповнений доброї надії вподобатись владарям і одержати їх згоду на свій шлюб. Але Гнафон, який, побачивши подію з козами, ще більше запалився бажанням і не вважав життя за життя, якщо він не буде володіти Дафнісом, підстеріг час, коли Астіл походжав по саду, привів його до храма Діоніса і покрив йому руки й ноги поцілунками. На запитання Астіла про причину його поведінки і після наказу говорити й обіцянки

допомогти, Гнафон почав: «О пане, твій Гнафон умирає. Я, що досі нічого не любив, крім повного стола, я, що колись клявся, ніби нема нічого кращого, як старе вино, я, що твоїх кухарів цінив вище, ніж усіх мітіленських юнаків,— віднині не знаю нічого гарного, крім тільки Дафніса. Я не можу куштувати смачних страв, хоч би скільки їх кожного дня подавали — ні м’ясива, ні риби, ні медових коржів,— а хотів би стати козою, їсти траву й листя, аби тільки слухати Дафнісову дудку і пастися під його наглядом. Але ти врятуй твого Гнафона і подолай неподоланного Ерота. [48] Якщо ні, то, клянусь тобі моїм божеством, я візьму ніж і, в останній раз досхочу наповнивши черево їжею, я власною рукою уб’ю себе на Дафнісовому порозі; і ти ніколи більше не зможеш назвати мене своїм Гнафоником, як ти завжди робив це жартома».

17. Великодушний юнак, який, до того ж, не був необізнаний з муками кохання, не міг опиратися благанням плачущого, що знову покривав його ноги поцілунками; він обіцяв Гнафону випрохати в свого батька Дафніса і взяти його з собою в місто своїм слугою, коханцем для Гнафона. А щоб повернути Гнафону веселий настрій, він, усміхаючись, спитався в нього, чи не соромиться він кохати Ламонового сина і невже він має таке велике бажання лягти з хлопцем, який пасе кіз? І він зробив разом з цим таку міну, неначе гидує козлиним запахом. Але Гнафон, який за столами розпусних юнаків вивчив усе красномовство кохання, почав не без дотепності говорити про себе і про Дафніса: «Ніякий коханець, о мій пане, не звертає уваги на такі дрібниці. Його опановує краса, в якій би постаті він її не знайшов. Тому багато хто любив уже дерево, або річку, або тварину. А хто ж не співчував би коханцеві, який мусить боятись коханого? Хоча я люблю тіло раба, але краса його вільна. Чи ти не бачиш, що волосся в нього подібне до гіацинтів? що очі його блищать спід брів, неначе самоцвітне каміння в золотій справі? А обличчя його прикрашене цвітущим рум’янцем, а уста його — зубами, білішими від слонової кості. Який коханець не мав би бажання зірвати з них солодкий поцілунок? І коли я закохався в пастуха, то в цьому я наслідую богів. Волопасом був Анхіс, а Афродіта закохалася в нього. Бранхій пас кіз, а Аполон любив його. Чабаном був Ганімед, а Зевс украв його. Не нехтуймо хлопцем, якого слухаються кози, немов вони люблять його, і подякуймо орлам Зевса, що вони не позбавили ще землю такої краси». [49]

18. Астіл, після того, як досхочу посміявся з цих слів і запевнив Гнафона, що Ерот творить великих промовців, почекав слушного часу поговорити з батьком про Дафніса. Але Евдром, не помічений, чув ці слова; а що, з одного боку, він любив Дафніса як доброго юнака, а з другого боку, йому було прикро, що така висока краса має служити похоті Гнафона, він розповів усе Дафнісу й Ламону. Дафніс, сповнений жаху, поклав зважитись разом із Хлоєю на втечу, абож умерти разом з нею. Ламон покликав Мірталу за ворота і сказав їй: «Ми пропали, дружино! Час відкрити нашу таємницю. Нехай пропали кози і все інше, і нехай я, як каже прислів'я, залишусь, як віл у хліву, але клянусь Паном і німфами, я не буду мовчати про долю Дафніса: я хочу розповісти, як я знайшов його підкинутого; і як я бачив його годування, хочу я сповістити і показати, що саме я знайшов з ним. Гнафон, цей негідник, нехай довідається, кого він — отаким сам бувши — любить. Дай но мені скоріше прикмети!»

19. Поклавши на тому, вони знов повернулись до хати. Астіл, знайшовши годину дозвілля, зайшов до батька і попрохав його взяти з собою Дафніса в місто, бо він вродливий і надто гарний для сільського

життя; Гнафон його швидко навчить горожанських звичаїв. Батько охоче погодився і, покликавши Ламона й Мірталу, сповістив їм радісну звістку; що з того часу Дафніс, замість кіз і козлів пасти, буде служити Астілу; він обіцяв також, замість одного, дати їм двох козопасів. На це Ламон, коли всі раби вже прибігли й раділи, що матимуть такого гарного товариша, попрохав дозволу говорити і почав казати: «Послухай, мій пане, правдиве слово старого чоловіка. Паном і німфами клянусь, що нічого брехливого я не скажу. Я не батько Дафнісу, і Міртaлі не судилося щастя бути його матір'ю. Інші батьки підкинули хлоп'ятко, можливо тому, що мали досить старших дітей. Але я знайшов його покинутого, годованого однією з моїх кіз, яку я поховав у садку після того, як вона вмерла, бо я любив її за те, що вона виконала матірній обов'язок. З ним я знайшов і залишені пам'ятні прикмети. Визнаю, пане, що їх ховаю, бо це свідки кращої долі, ніж судить йому наш стан. Я не проти того, щоб він був рабом Астіла: гарний слуга підходить гарному й доброму панові. Але я не можу спокійно стерпіти, що його буде віддано на Гнафонову волю, бо цей хоче потягти його з собою до Мітілени для ганебної жіночої служби».

20. Сказавши це, Ламон замовк і пролив багато сліз. Коли ж Гнафон, утративши сором, почав йому загрожувати бійкою, Діонісофан, вражений тими словами, звелів Гнафону замовчати, кинувши на нього похмурий погляд. Ламона ж він ще раз розпитав і звелів йому казати правду і не вигадувати нічого казкового, щоб зберегти собі сина. Але Ламон обстоював своє і закликав усіх богів за свідків і погоджувався стерпіти всяку муку, якщо збрехав. Тоді Діонісофан, до якого наблизилася Клеаріста, порадився з нею: «Навіщо Ламону брехати, якщо він має одержати двох козопасів за одного? Та як би селянин вигадав щось подібне? Та й хіба спочатку не здавалось неймовірним, що від цього старого й від негарної матері народився такий прекрасний хлопець?»

21. Але більш вони не хотіли гаяти часу на здогадки, а звеліли принести пам'ятні прикмети, щоб подивитись, чи справді показують вони на блискучу й славетнішу долю. Міртала пішла все принести; вони зберігалися в старій пастушій торбині. Діонісофан спочатку подивився на принесене і, побачивши пурпурову сорочечку золотоковану застіжку і кинжальчик з держаком із слонової кості, голосно скрикнув: «О владарю Зевсе!» — і покликав дружину подивитись. Коли ця побачила, вона теж голосно скрикнула: «Любі Мойри! [50] Хіба не покинули ми це з нашою дитиною, і чи не в цей самий край звеліли ми Софросіні віднести його? Це те ж саме і ніщо інше. Любий мужу, це наш хлопчик. Дафніс — твій син і батьківських кіз він пас!»

22. Поки вона це говорила, а Діонісофан цілував прикмети і плакав з надмірної радості, Астіл, почувши, що Дафніс його брат, скинув із себе плащ і пустився бігти до саду, щоб першим обняти брата. Побачивши, що Астіл з юрбою людей, голосно гукаючи, спішить до нього, Дафніс подумав, що хочуть спіймати його, і, кинувши торбу й дудку, побіг до берега, щоб кинутись у море з високої скелі. І був би, мабуть, Дафніс, щойно знайдений дивним способом, так само загинув, якби Астіл, що помітив це, не почав раз-у-раз гукати: «Стій, Дафніс, нічого не бійся: я твій брат, а батьки твої — ті, що досі були твоїми владарями. Тількищо Ламон розповів нам про козу і прикмети всі показав. Обернись і поглянь, як весело і сміючись біжать до тебе. Прийди, обійми мене спочатку! Клянусь німфами, я не брешу».

23. Насилу зупинився Дафніс після цієї клятви і почекав Астіла і поцілував його. Поки він його обіймав, надбігли всі слуги й служниці, сам його батько і з ним його мати. Радісно плачучи, обіймали його всі вони і цілували. Але найбільш обіймав і тиснув до серця він свого батька і свою матір, неначе давно вже їх знав, і не міг покласти краю обіймам: так швидко переконує природа. Навіть Хлою він майже забув. Вернувшися додому, він убрався в дорогоцінні шати і сів коло батька, слухаючи його оповідання:

24. «Одружився я, діти, дуже рано. І як минув короткий час, я став, як мені здавалось, щасливим батьком, бо спочатку родився в мене син, потім донька, а третім Астіл. Мені здалося тоді, що в мене досить нащадків, і я викинув хлопчика, який народився в мене після цих трьох, і поклав з ним ці речі не як пам'ятні прикмети, а як смертні пожертви. Але доля судила інакше. Бо старший мій син і донька моя вмерли від одної хвороби в один і той самий день. Тебе ж воля богів зберегла, щоб бути мені ще однією опорою в старості. Забудь мені зло, що я зробив тобі, бо таке рішення не було добровільним, і ти, Астіле, не журись, що тепер половину лише всього мого майна ти дістанеш, бо для добродумного нема володіння вищої цінності, ніж брат. Любіть один одного, і тоді ви будете багатші, ніж царі. Бо я вам залишу багато землі, багато спритних слуг, золота, срібла і всякого добра, що буває в багатіїв. Тільки цей маленький маєток я віддаю зокрема Дафнісу, разом з Ламоном і Мірталою і козами, яких він сам пас».

25. Коли він ще говорив, Дафніс скочив. «До речі, о батьку»,— гукнув він,— «пригадав ти мені. Я йду погнати моїх кіз на водопій, бо вони, мабуть, спрагою потомлені, чекають моєї дудки, а я сиджу тут».— Всі від душі розсміялись, що він, який став владарем, ще хоче бути козопасом, і послали іншого когось подбати про кіз. Вони принесли жертву Зевсові-рятівнику і влаштували бенкет. Сам лише Гнафон не брав участі в бенкеті: повний страху, він день і ніч ховався в храмі Діоніса, як той, хто шукає захисту. Звістка, що Діонісофан знайшов сина, і що Дафніс-козопас визнаний за владаря тих нив, швидко дійшла до слуху кожного; отже рано-вранці з усіх боків почали прибувати люди, щоб розділити радість Дафніса і принести дари його батькові. Дріас, названий батько Хлоїн, був перший серед них.

26. Діонісофан затримав усіх у себе, щоб вони взяли участь не лише в радості, а й у святі з приводу цієї події. Тим часом принесли багато вина, пшеничного хліба, болотяної дичини, молочних поросят, різного медового печива, і багато жертовних тварин зарізали на честь місцевим богам. Дафніс теж зібрав усе, що мав як пастух, і поділив це як жертовні подарунки богам. Діонісові він присвятив пастушу торбинку й шкуру, Панові — дудку й флейту, пастуший кийок і дійниці, які він сам зробив,— німфам. Але настільки миліше звичайне, ніяк несподіване щастя, що Дафніс плакав, розлучаючися з кожною з цих речей. І перш ніж присвятити дійниці, він ще раз подоїв кіз, а перш ніж віддати шкуру, він ще раз накинув її на себе і так само спершу пограв на дудці. І все, і кожне зокрема він поцілував, і покликав кіз, і позвав козлів, кожного на ім'я. Також напився він із джерела, як це часто робив разом з Хлоєю. Але кохання свого він не відкривав ще, чекаючи слушного часу.

27. Поки Дафніс був занятий жертвами, з Хлоєю було ось що: вона сиділа, плачучи, коло своєї отари і говорила, як личило: «Дафніс забув мене. Він мріє про багатих наречених. Та й чому ж я звеліла йому поклястить мені не німфами, а козами, яких він покинув так само, як і

Хлою? Навіть коли він приносив жертви німфам і Пану, він не побажав мене бачити. Може, у своєї матері знайшов він кращих служниць, ніж я. Хай йому доля! Але я не житиму більш».

28. І коли вона так говорила, так зітхала, волопас Лампіс напав на неї з юрбою селян і вкрав її, гадаючи, що Дафніс уже не одружиться з нею, а Дріас тепер йому не відмовить. Так потягли її геть, не слухаючи її жалібних зойків. Але хтось, хто побачив це, розповів Напі, а ця — Дріасу, а Дріас — Дафнісу. Дафніс, збентежений і не наважуючись сказати про це батькові, але не мігши себе опанувати, побіг у садок і стогнав і казав: «О, нещасне впізнання! Чи не краще було мені пасти стада! Наскільки я був щасливіший в рабстві! Тоді я бачив Хлою, а тепер Лампіс поспішає з украденою і вночі він буде з нею спати; а я гуляю й розкошую і даремно клявся Паном, козами й німфами».

29. Ці слова Дафніса чув захований у саду Гнафон і, певний того, що настав слушний час помиритися з Дафнісом, він узяв із собою декількох хлопців Астіла і розшукав Дріаса. Він йому звелів показати дорогу до хати Лампіса і бігцем поспішив туди. Добігши саме тоді, коли той тягнув туди Хлою, Гнафон вирвав її з його рук і немилосердно побив його помічників — селян. Він ще хотів зв'язати Лампіса і взяти його з собою як полоненого, та Лампіс від нього втік. Зробивши це, він надвечір повернувся додому. Діонісофан уже спав, але Дафніс без сну плакав у садку. Гнафон підвів до нього Хлою і розповів йому все, а потім просив забути про зло, прийняти його як не зовсім негідного раба і не позбавляти його трапези, без якої він голодом умре. Коли Дафніс знову побачив Хлою і обняв її, він простив Гнафона; бачачи в ньому рятівника, а Хлою попросив пробачити йому те, що він так довго не дбав про неї.

30. Порадившись, вирішили вони про весілля покищо мовчати, а Хлою сховати і тільки матері відкрити це кохання. Але Дріас не погодився: він хотів розмовляти з батьком і обіцяв схилити його на згоду. І тільки зайнявся день, він пішов, узявши з собою прикмети в пастушій торбині, до Діонісофана й Клеарісти, які сиділи в садку. Біля них були Астіл і сам Дафніс. Коли все затихло, Дріас почав говорити: «Така сама доконечність, що й Ламона, змушує мене відкрити те, що досі було таємницею. Цю Хлою не я привів на світ і не я перший годував її. Хтось інший був їй батьком, а вівця вигодувала покинуту в печері німф. Це я сам бачив, а бачивши, здивувався, а здивувавшись, взяв її до себе. За це свідчить її краса, бо вона на нас нічим не схожа; за це свідчать пам'ятні прикмети, бо вони надто пишні для пастуха. Роздивіться і шукайте родичів дівчини, чи не виявиться вона гідною дружиною Дафнісові».

31. Не без наміру прорік Дріас останні слова, та й Діонісофан не без уваги їх вислухав. А подивившись на Дафніса і побачивши, як той зблід і нишком плакав, він дуже швидко впізнав ознаки кохання; і стурбований за власного сина більше, ніж за чужу дівчину, він уважно перевірив слова Дріаса. А розглянувши принесені пам'ятні прикмети, золотом гаптовані черевички, застіжки й пояс, він покликав Хлою і заспокоїв її: мовляв, чоловік у неї вже є, скоро знайдуться й батько та мати. Після того Клеаріста взяла її до себе і вбрала її, як личило дружині її сина. А Дафніса Діонісофан одвів набік і спитав його, чи не втратила Хлоя дівоцтва. Але, що Дафніс поклявся, що, крім поцілунків та обітниць, між ними нічого не було, Діонісофан зрадів із їх взаємної обітниці і посадив їх поруч.

32. Тепер можна було спізнати, яка буває чудова краса, коли до неї долати оздоби. Бо коли Хлоя була зодягнена, а волосся її заплетене, і

обличчя вимите, вона всім здалась настільки прекраснішою, що сам Дафніс насилу впізнав її. Навіть без пам'ятних прикмет кожен поклявся б, що такій дівчині Дріас не міг бути батьком; а він теж був при тому і разом з Напою брав участь у бенкеті, лежачи на окремому ложі та маючи товаришами за столом Ламона й Мірталу. Наступного дня були знову зарізані жертовні тварини і наповнені чари. Хлоя теж присвятила богам свої скарби — дудку, пастушу торбинку, і шкуру, і дійниці. А воду того джерела в печері вона змішала з вином, бо на березі цього джерела її годувала вівця, і в цьому ж джерелі вона часто купалась. Вона теж уквітчала могилу вівці, яку показав їй Дріас; і вона ще раз пограла на дудці перед своїм стадом, а погравши, помолилась богиням, щоб ті, хто її підкинув, виявились гідними її одруження з Дафнісом.

33. А що досить було бенкетування на селі, то вирішили повернутись до міста і розшукати батьків Хлої і не відкладати далі шлюбу. Рано-вранці вирядились вони в дорогу, давши Дріасу ще три тисячі драхм, а Ламону — половину нив скосити і зжати, і кіз разом з їх пастухами, чотири пари волів, і зимовий одяг, і волю його дружині; а після того поспішили вони до Мітілени, кіньми й возами, з усією пишнотою. Приїхали вони вночі, і через це городяни їх не помітили; наступного ж дня зібралась юрба чоловіків і жінок коло їхніх дверей. Чоловіки свідчили Діонісофанові свою радість від того, що він знайшов сина, а ще більше, як вони побачили красу Дафніса. Жінки раділи разом із Клеарістою, що вона водночас привезла додому сина і його наречену. Цих теж Хлоя сповнила здивуванням, виявивши їм свою красу, що була неперевершена. Таким чином усе місто заворушилось, і всі говорили про юнака і про дівчину, і вже хвалили їх щасливе одруження; всі бажали тільки, щоб рід дівчини виявився гідним її краси; і чимало вельми заможних жінок молили богів про те, щоб бути визнаними за матір такої гарної доньки.

34. Але Діонісофанові, який після довгого міркування поринув у глибокий сон, приснилось таке видіння: бачив він, ніби німфи благають Ерота, щоб він нарешті погодився на цей шлюб. Він зняв маленький лук, поклав його до свого сагайдака і звелів Діонісофанові запросити в гості до себе найвельможніших з мітіленців, а коли він наповнить останню чару, показати кожному пам'ятні прикмети і потім проспівати шлюбної пісні. Побачивши й почувши це, він рано-вранці встав і віддав наказ влаштувати блискучий бенкет з усього, що приносить земля й море і що є в болотах та річках; а після того запросив усіх найвельможніших мітіленців у гості. Коли вже настала ніч і наповнена була чара, з якої зливають жертву Гермесові, [51] один із служників приніс ті прикмети на срібному блюді і, починаючи з лівого боку, показав усім.

35. Всі інші не признали їх, але Мегакл, що лежав як найстарший на зверхньому місці, голосно й по-юнацькому палко крикнув: «Що я бачу? Що з тебе сталось, моя донечко? Отже й ти жива? Чи, може, якийсь пастух тільки це знайшов і приніс? Я благаю тебе, Діонісофане, скажи мені, звідки в тебе взялися прикмети моєї дитини? Не позбавляй мене щастя знайти її так, як ти знайшов Дафніса». Але Діонісофан попрохав його спочатку розповісти, як покинули Хлою, і Мегакл, так само палко, розповів: «Колись я був дуже бідним, бо все, що я мав, я витратив на влаштування хорових вистав і державних суден. Коли я був у такому стані, в мене народилася донька. Не маючи бажання виростити її в злиднях, я прикрасив її цими прикметами і покинув, добре знаючи, що багато хто охоче робляться батьками саме в такий спосіб. Отже її поклали в печеру

німф і доручили богиням. День-у-день збільшувалось моє багатство, але спадкоємця я вже не мав. Бо мені не судилося щастя породити ще раз хоча б доньку. Проте боги, неначе сміючися з мене, посилають мені вночі сни, які сповіщають, що вівця зробить мене батьком».

36. Ще голосніше, ніж Мегакл, радісно скрикнув Діонісофан, скочив, привів Хлою, пишно прикрашену, і сказав: «Ось дитина, яку ти покинув. Цю дівчину волею богів вигодувала вівця, так само, як коза мого Дафніса. Прийми ж ці прикмети і доньку, а прийнявши їх, віддай її Дафнісові за дружину. Обох ми покинули, обох ми знову знайшли. Обоє були під захистом Пана і німф і Ерота». Мегакл похвалив його слова і звелів покликати дружину свою Роду і стиснув Хлою в своїх обіймах. І залишаючись там, де вони були, вони опочили. Бо Дафніс поклявся не довіряти свою Хлою нікому, навіть рідному батькові.

37. Коли настав день, всі зібралися знову вирушити до села; Дафніс і Хлоя про це прохали, бо їм не вподобалось міське життя. Та й батькам було до вподоби влаштувати їм сільське весілля. Як тільки прибули вони до Ламона, вони привели Дріаса до Мегакла, а Напу до Роди, і все, що треба для бенкету, влаштували блискуче. Перед лицем німф заручив Мегакл свою доньку, і разом з багатьма іншими жертвами повісив він прикмети Хлоїні там у печері, а Дріасові додав стільки драхм, скільки йому бракувало до десятьох тисяч.

38. Це був веселий день, а тому Діонісофан звелів у самій печері приготувати ложа з зеленого листя і якнайкраще почастував все селянство, запрошене на свято. Тут були Ламон і Міртала, Дріас і Напа, родичі Доркона й діти Філетаса, Хроміс і Лікеніон; також Лампіс дістав пробачення і був на бенкеті. Все було так, як водиться в таких гостей, по-сільському й по-пастушому. Один співав пісню женців, інший жартував у ті жарти, що звичайно бувають круг виноградних давил. Філетас грав на флейті, Лампіс — на сопілці,— Дріас і Ламон танцювали, Хлоя і Дафніс цілувались. Поблизу паслися кози, неначе вони так само брали участь у святкуванні. Городянам, звичайно, це не дуже подобалось, але Дафніс кликав то ту, то другу на ім’я, частував їх зеленим листям, брав за роги й цілував.

39. І так тривало не один день: поки вони жили, вони здебільшого провадили час по-пастушому, шанували богів — німф, Пана і Ерота, умножаючи свої численні отари кіз і овець і вважаючи за найулюбленішу їжу осінні овочі й молоко. Навіть першого сина, що в них народився, годувала коза, а донечку, яка народилася другою, напували молоком вівці; і сина назвали вони Філопойменом, а донечку — Агелою. [52] Так ці спогади супроводили їх аж до глибокої старості. Вони прикрасили печеру, поставили статуї богів і збудували вівтар пастушому Ероту. Панові замість сосни вони дали храм і назвали його Паном-войовником.

40. Проте все це зробили вони й назвали лише геть пізніше, а того дня, як тільки наступив вечір, усі проводили молодих до шлюбного покою, одні грали на дудках, другі — на сопілках, треті несли великі смолоскипи. Коли ж вони майже дійшли до входу, вони заспівала грубими й дикими голосами, неначе тризубцями проколювали вони землю, а не шлюбної пісні співали. А Дафніс і Хлоя голі лежали одне коло одного, обіймались і цілувались, проводячи безсоннішу ніч, ніж навіть сови. І Дафніс зробив дещо з того, чого його навчила Лікеніон, а Хлоя тільки тепер довідалась, що те, що було в лісі, було тільки пастушою грою.

ПРИМІТКИ:

1 — Лесбос — острів в Егейському морі (біля північної частини західного побережжя Малої Азії), теперішня назва — Метеліно; найдавніше огнище давньогрецької любовної лірики і батьківщина поетів Аріона, Алкея, Терпандра і поетеси Сапфо (VII — VI в. до нової ери), Лесбос був зв'язаний, в уяві пізньої античності, з любовною літературною тематикою взагалі; мабуть, саме через це — а також через його уславлений клімат та надзвичайну родючість — автор «Дафніса і Хлої» обрав Лесбос місцем дії у цьому творі.

2 — Німфи — в античній міфології численні божественні особи, зв'язані з окремими витворами природи (переважно сільської) — богині-заступниці та патронеси окремих лісів, гаїв, гір, річок, джерел, долин, печер, лугів і т. д., а разом з тим і антропоморфічні (чоловікоподібні) втілення та уособлення всіх цих природних явищ в образах чарівних дівчат, що охороняють стада, надають цілющої сили воді своїх річок і джерел і подеколи (див. розд. 7 кн. І «Дафніса і Хлої») провіщають майбутнє. Картину культу німф та шанування її печери в «Дафнісі і Хлої» можна вважати за історично-правдиві, бо цей культ, як переважно сільський і дуже примітивний, залишався в основному незмінним в усі стадії розвитку античної релігії і в багатьох випадках пережив і її остаточний занепад у пізню добу Римської імперії.

3 — З тлумачником картини — тобто з професійним провідником чи «гідом», що має показувати та пояснювати чужинцям-туристам усі варті уваги пам'ятники даної місцевості; в багатьох місцях Римської імперії (а особливо — давньої Греції) це була офіціальна посада, оплачувана місцевим урядом.

4 — Ерот — давньогрецький бог кохання, син Афродіти (див. прим. 36), який, починаючи з елліністичної доби (з III віку до нової ери), стає чисто літературним алегоричним образом кохання, подібно до цілком відповідного йому римського Амура (Amor) чи Купідона. Цей образ вродливого крилатого юнака (чи навіть хлопця), який немилосердно пронизує з свого лука серця людські стрілами кохання, а зате далі сприяє сполученню й щастю закоханих,— перейшов з античного письменства в літературу й образотворче мистецтво всієї нової Европи, зберігаючи й тут той самий чисто-алегоричний (аж ніяк не релігійний) характер, властивий йому вже в пізньо-античній любовній поезії та белетристиці.

5 — Пан — у давньогрецькій міфології бог лісів і пасовищ, заступник мисливців і пастухів; як бог дикої лісної природи, він має козлячі роги, вуха, бороду, ноги та хвіст; як патрон пастушого життя, він винайшов пастушу музику — гру на дудці; як уособлення лісної відлюдності він навіває своїм ворогам неподоланний «панічний» жах (що виникає без видимої причини), а тому може подеколи виступати також як бог війни (див. розд. 23 — 28 кн. II). Культ Пана, як він зображений в «Дафнісі і Хлої», становить поетичну фікцію, бо він і в найдавнішій Греції не був загальнопоширеним, а в елліністичну й римську добу образ Пана швидко перетворився на чисто літературну фігуру та на предмет учених міфологічних мудрувань.

6 — Мітілена — головне місто на острові Лесбосі, яке ще в добу Римської імперії зберігало не абияке значення й багатство (теперішнє Мітіліні).

7 — Дафніс — «пастуше ім’я», за пізньо-грецькою літературною міфологією, Дафніс, син Гермеса (див. прим. 51) і якоїсь німфи, обожествлений після своєї смерті, патрон сіцілійських пастухів, був засновником давньогрецької пастушої («буколічної») ідилічної поезії (в якій його доля зчаста править за тематику твору).

8 — Хлоя — в античній міфології давній епітет богині родючої землі Деметри — означає, власне, «молода зелень, зелена поросль, брость»; втім, «пастуший» характер цього імени залишається дещо сумнівним,— можливо, що це лише літературна фікція.

9 — Що його ім’я було їм невідоме — автор визнає цим самим чисто літературний характер образу Ерота, як бога кохання, за своїх часів (див. прим. 4).

10 — Який знав Ерота і на ім’я і на ділі — тут, як і в більшості місць, де автор називає Ерота, доводиться мати на увазі, що в давньогрецькій мові ім’я цього бога є, разом з тим не що інше, як звичайне означення «кохання» чи «любові» (erôs — звідси сучасне «ерос»), і що в античній графіці імена власні нічим не виділяються проти загальних імен; таким чином, чи не кожна згадка про Ерота містить у собі щось подібне до гри слів.

11 — Вакханки — учасниці оргіастичних містерій бога Вакха (див. прим. 13), що вбирались у шкури оленів та ланей.

12 — Зевс — верховне божество давніх греків, бог неба, грому й блискавки, батько більшості інших головних богів та богинь (тотожній з римським Юпітером), був, за давньогрецькою легендою, вигодований козою Амалфеєю на острові Кріті.

13 — Діоніс (або Вакх) — давньогрецький (пізніше і римський) бог вина та зв’язаних з його вжитком оргіастичних містерій; античне мистецтво зображує його здебільшого у вигляді безбородого жоноподібного юнака.

14 — Сатири — напівлюди, напівкозли, що складають, за давньогрецькою міфологією, постійний почет Діоніса (див. прим. 13).

15 — Мірта — міртове дерево, присвячене Афродіті (див. прим. 36), листя якого вживалось в античності, між іншим, для весільних прикрас, отже мало певне символічне (любовне) значення.

16 — Пітіс-сосна — німфа (див. прим. 2), що є уособленням сосни (pithys і значить по-давньогрецькому «сосна»).

17 — Тірські пірати — тобто пірати з давнього міста Тіра в Фінікії (на побережжі південної Сірії і північної Палестіни); їх поява тут — суто-літературна умовність і свідомий анахронізм з боку автора, бо фінікійці піратствували в Греції лише в так звану гомерівську епоху (тобто в X — VIII вв. до нової ери), а ніяк не пізніше; автор стилізує тут свій виклад саме під Гомера, у якого (в «Одіссеї») чимало говориться про фінікійських піратів.

18 — Карійці — давні жителі Карії (південно-західного кінця Малоазійського півострова) та суміжних островів, плем’я не грецького походження (отже «варварського», як і фінікійці з Тіра, за умовною античною термінологією), яке, проте, вже рано зазнало грецького впливу, особливо щодо зовнішнього побуту та технічних виробів, в тому числі і щодо корабельного будівництва. Карійці й сами мали в античності лиху славу розбійників і піратів.

19 — Лускуваті панцери, тобто панцери з металічної (чималого розміру) луски, були вживані переважно вже в римську добу замість суцільних металічних панцерів попередніх часів.

20 — Наколінники — звичайно металічні, що захищали переважно передню сторону ноги; дуже архаїчна, як на римську добу, зброя, мабуть запозичена автором безпосередньо з гомерівського епосу, де вона часто згадується.

21 — Кронос — за античною міфологією давній володар богів, батько й попередник Зевса (див. прим. 12), пізніше ототожнений римлянами з їх Сатурном і витлумачений як бог часу.

22 — Ехо-луна — німфа, що в античній міфології є уособленням луни, і чиє ім’я (êchô) значить по-давньогрецькому «луна».

23 — Метімнійці — мешканці Метімни — найбільшого після Мітілени (див. прим. 6) міста на острові Лесбосі, на північному його побережжі (теперішня Маліва).

24 — Стадій (менш правильно — стадія) — давньогрецька міра довжини, що становить приблизно 200 метрів.

25 — Дельфін… показував чільному кораблеві дорогу — різні повір’я про дельфінів, ніби вони сприяють мореплавцям, показують їм дорогу, застерігають їх перед бурею і т. ін. — були дуже поширені в античні часи.

26 — Полягали, щоб бенкетувати — в античні часи завжди бенкетували не сидячи, а лежачи на боці.

27 — Сірінга-дудка — німфа, що в античній міфології є усобленням пастушої дудки із сполучених між собою семи очеретяних цівок (по-давньогрецькому «сірінга» — syrinx); цю «сірінгу» не слід змішувати (як це звичайно робиться) із справжньою — далеко складнішою — античною «флейтою». Поданий нижче міф про Сірінгу — досить поширений в пізньоантичній художній літературі (порівн, латинський виклад його в 1 книзі «Метаморфоз» Овідія, вірші 689 — 713).

28 — Сіцілійський козопас — натяк на сіцілійське походження давньогрецької пастушої (точніше, стилізованої під пастушу) «ідилічної» поезії.

29 — Дріади (або Гамадріади) — в античній міфології, німфи (див. прим. 2) окремих дерев, що живуть і вмирають разом з ними.

30 — Щитоносці — тобто піхотинці з відносно важкою зброєю.

31 — Пташиний клей — клей, на який ловили, як і тепер ловлять, птахів.

32 — Скіфія — населена в античні часи давніми скіфами країна на північ від чорного моря (від Дуная до Уральських гір) — правила в античному письменстві за зразок холодних і сніжних країв.

33 — Далекосяглий — тобто той, чия зброя далеко сягає — напівпародійне застосування гомерівського епітета, вживаного у Гомера тільки про богів і богинь.

34 — Ітіс — за давньогрецькою міфологією син фракійсьного царя Терея і афінської царівни Прокни, яка, вкупі з своєю сестрою Філомелою, вбила Ітіса, щоб помститись за зраду його батька; боги, караючи цей злочин, обернули цих двох сестер на ластівку та солов’я, щоб вони своїми співами вічно оплакували долю Ітіса.

35 — Драхма — давньогрецька срібна монета, що дорівнюється приблизно 24,5 коп. сріблом.

36 — Афродіта — давньогрецька богиня кохання й краси, ототожнена римлянами з їх Венерою; мається тут на увазі відомий міф про суд Паріса, що присудив Афродіті, як найвродливішій з богинь, золоте яблуко, за яке сперечались три богині — Афродіта, Гера, дружина Зевса (див. прим. 12) і Афіна, богиня мудрості та ремесел.

37 — Лікоть — антична міра довжини, приблизно 0,45 метра.

38 — Вівтар (для принесення жертв) — містився в античні часи не всередині храму, а перед ним.

39 — Вакхічні зображення — зображення з міфів, що стосуються перебування Діоніса — Вакха (див. прим. 13) на землі: його народження від Зевса (див. прим. 12) і фіванської царівни Семели, його одруження з крітською царівною Аріадною (яку афінський герой Тезей покинув перед тим сонну насамоті на острові Наксосі), його перемоги над фракійським царем Лікургом і фіванським царем Пенфеєм (що противились запровадженню оргіастичного культу Діоніса), над індійцями, яких він покорив, і над тірренськими (тобто етруськими) піратами, яких він обернув на дельфінів; все це — улюблені сюжети античного малярства.

40 — Священне стадо Пана — козли й кози, присвячені Панові (див. прим. 5).

41 — Евдром (Eudromos) означає по-давньогрецькому «добре бігучий».

42 — Марсій — за античною міфологією, сатир, що змагався з Аполоном (див. прим. 46) у грі на флейті і був переможений ним; Аполон, щоб покарати його за зухвальство, повісив його на дереві і здер з нього шкіру.

43 — Паразит — професійний нахлібник, що мав розважати свого господаря і траплявся чи не в кожній багатій античній родині.

44 — Гнафон (Gnathôn) — звичайне в античній літературі ім’я паразита, бо воно означає по-давньогрецькому щось ніби «щелепник» (від gnathos — «щелепа»).

45 — Деметра — в античній міфології богиня родючої землі, заступниця землеробства і засновниця зв’язаних з ним релігійних обрядів і містерій.

46 — Аполон (або Феб) — в античній міфології бог музики, співу, поезій та інших мистецтв, заступник всякого закону й ладу, биків троянського царя Лаомедонта він пас протягом року з наказу прихильного до Лаомедонта Зевса (див. прим. 12).

47 — Хітон — давньогрецьке вбрання, подібне до сорочки.

48 — Подолай неподоланного Ерота — тобто «присилуй неподоланного бога кохання задовольнити моє бажання (віддавши мені Дафніса)»; згадка про «неподоланного Ерота» — напівпародійна цитата з «Антігони» Софокла.

49 — Анхіс — смертний любовник Афродіти (див. пр. 36), що породила від нього Енея; Бранхій — смертний (за іншими міфологічними джерелами) син Аполона (див. прим. 46); Ганімеда, сина троянського царя Троя, покохав сам Зевс (див. прим. 12), коли той пас отару свого батька, наказав своєму орлові (священний птах Зевса) перенести його на небо і зробив його своїм виночерпієм.

50 — Мойри — давньогрецькі богині долі, життя й смерті людини (римські Парки).

51 — Гермес — з давньогрецької міфології посланець Зевса, бог усякої спритності та вправності (в тому числі й торгівлі), ототожнений римлянами з їх Меркурієм; Гермесові присвячували останню чашу на бенкетах.

52 — Філопоймен (Philopoimên) значить по-давньогрецькому «любитель пастухів», а Агела (Agelê) — «отара».